

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИДНІПРОВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ БУДІВНИЦТВА
ТА АРХІТЕКТУРИ»

КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до вивчення програмного матеріалу з дисципліни
«Історія міжнародних економічних відносин»
для студентів ступеня бакалавра
спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини»
денної, заочної та дистанційної форм навчання.

Дніпро
2017

Методичні вказівки до вивчення програмного матеріалу з дисципліни «Історія міжнародних економічних відносин» для студентів ступеня бакалавра спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» денної, заочної та дистанційної форм навчання. / Квактун О. О., Вертелецька О. М. - Дніпро: ДВНЗ ПДАБА, 2017. - 50 с.

У методичних вказівках наведені рекомендації студентам ступеня бакалавра спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» денної, заочної та дистанційної форм навчання щодо основного змісту програмного матеріалу з курсу: «Історія міжнародних економічних відносин».

Укладачі: Квактун О. О., к.е.н, доцент каф. міжнародної економіки ДВНЗ ПДАБА.
Вертелецька О. М., асистент каф. міжнародної економіки ДВНЗ ПДАБА.

Відповідальний за випуск: Орловська Ю. В., д.е.н., проф., зав. каф. міжнародної економіки ДВНЗ ПДАБА

Рецензент: Чала В. С., к.е.н., доц. каф. міжнародної економіки ДВНЗ ПДАБА

Затверджено на засіданні
кафедри міжнародної
економіки ДВНЗ ПДАБА
Протокол № 5/17 від 24.10.2017
Зав. каф. Орловська Ю. В.

Затверджено на засіданні
Президії методичної ради
ДВНЗ ПДАБА
Протокол № 2 (121) від 07.11.2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ТЕМА 1. Сутність та форми прояву МЕВ	5
1.1. Що вивчає курс «Історія МЕВ». Теоретичні засади курсу. Формацийний та цивілізаційний підходи до вивчення «Історії МЕВ».....	5
1.2. Основні категорії і поняття курсу. Форми прояву та суб'єкти МЕВ	6
ТЕМА 2. Міжобщинні господарські зв'язки в доісторичні часи	7
2.1. Перші ознаки прояву міжобщинних зв'язків в доісторичні часи.....	7
2.2. «Неолітична революція» та її вплив на розвиток міжплемінної господарської взаємодії	8
2.3. Перші прояви суспільного поділу праці. Міжплемінний поділ праці за бронзової доби. Характер міжплемінного обміну	9
ТЕМА 3. Особливості зовнішньоекономічних відносин держав стародавнього світу	10
3.1. Два типи стародавніх політико-господарських систем. Зовнішня торгівля як основна форма міждержавних економічних відносин.....	10
3.2. Роль держави в розвитку зовнішньоторговельних відносин. Перші торгові організації: тамкару, кару.....	13
3.3. Колонізація земель: її вплив на міжнародні економічні відносини. Грошові відносини в стародавні часи.....	15
ТЕМА 4. Торговельні відносини за феодалізму	17
4.1. Особливості феодальної епохи.....	17
4.2. Розвиток міст як центрів ремесла і торгівлі.....	18
4.3. Головні торговельні шляхи середньовіччя.....	19
4.4 Система грошово-кредитних відносин.....	20
ТЕМА 5. Зовнішньоекономічні і торговельні зв'язки країн Сходу	21
5.1. Загальна характеристика	21
5.2. Середньовічний Китай	22
5.3. Середня та Центральна Азія	23
5.4. Аравійський півострів	23
ТЕМА 6. Зовнішньоекономічні зв'язки Київської Русі.....	25
6.1. Особливості формування феодальних відносин на українських землях.....	25
6.2. Розвиток ремесла і становлення міст в епоху середньовіччя.....	27
6.3. Внутрішня і зовнішня торгівля.....	28
6.4. Еволюція грошових відносин. Запорозька Січ.....	29

ТЕМА 7. Прояви МЕВ за часів становлення індустріальної цивілізації.....	31
7.1. Міжнародний поділ праці.....	31
7.2. Міжнародна торгівля.....	32
7.3. Рух капіталів.....	34
ТЕМА 8. Становлення світового ринку	35
8.1. Еволюція становлення світового ринку	35
8.2. Світовий ринок як економічна категорія	37
8.3. Особливості функціонування світового ринку (XIX – початок XX століття).....	38
ТЕМА 9. Індустріальна цивілізація та система економічних відносин світового господарства	39
9.1. Формування акціонерної власності	39
9.2. Монополізація капіталу і виробництва	41
9.3. Нова роль банків в розвитку міжнародних валютно-кредитних відносин	42
9.4. Вивіз капіталу	42
ТЕМА 10. МЕВ України	45
10.1. Місце України в системі міжнародних економічних відносин.....	45
10.2. Економічні проблеми світогосподарської інтеграції України.....	46
10.3. Системна інтеграція у світове господарство. Інтеграційна макровзаємодія на міжрегіональному рівні. Стратегічні пріоритети.....	48
Література.....	50

ВСТУП

Посилення взаємозалежності світового ринку окремих стран, у тому числі глобалізація світових господарських зв'язків породжує суттєві суперечності та протиріччя, розв'язання яких можливе лише завдяки пошуку компромісу, узгодженню інтересів країн у формі міжнародних домовленостей та угод.

Мета дисципліни: Формування системи теоретичних знань і набуття практичних навичок у галузі міжнародної економічної діяльності України та її регулятивного забезпечення; вивчення історичних передумов формування сталих МЕВ України з країнами світу.

Предмет дисципліни: система організаційно-економічних і регулятивних взаємовідносин країн світу з Україною та основні тенденції впливу МЕВ на політику держави.

Завдання дисципліни: вивчення історичних етапів формування та розвитку взаємодії держав світу, вплив світових війн на МЕВ країни, сутність і особливості міжнародної економічної діяльності форм і методів міжнародного торговельного, інвестиційного та валютно-

фінансовогоспівробітництва, історичних передумов МЕВ як невідомої компоненти світових господарських зв'язків , глобальної економічної інтеграції, еволюції їх форм.

ТЕМА 1. Сутність та форми прояву міжнародних економічних відносин

1.1. Що вивчає курс «Історія МЕВ». Теоретичні засади курсу. Формаційний та цивілізаційний підходи до вивчення «Історії МЕВ»

1.2. Основні категорії і поняття курсу. Форми прояву та суб'єкти МЕВ

1.1 Що вивчає курс «Історія МЕВ». Теоретичні засади курсу. Формаційний та цивілізаційний підходи

Історія МЕВ дає уявлення про такі етапи їх розвитку:

- 1) доісторичні часи;
- 2) часи стародавніх цивілізацій;
- 3) епоха феодального середньовіччя;
- 4) період капіталістичних відносин.

В цілому, предметом вивчення курсу «Історія МЕВ» є розгляд їх в процесі історичного виникнення, становлення і розвитку від доісторичних часів до наших днів, тобто ми вивчаємо МЕВ в процесі їх еволюційного становлення, розвитку до сучасного рівня.

Історія МЕВ вивчається через призму різних підходів вчених, різних підходів науки і науковців до розвитку людського суспільства. Одним із таких підходів є формаційний аналіз розвитку людського суспільства. Свого часу цей підхід (принцип формаційного аналізу) було запропоновано класиками марксизму. Він полягає у вивченні історії через етапи: від первісно-общинного ладу через рабовласництво, феодалізм, капіталізм до комунізму.

Концепція формаційного підходу ґрунтується на принципах класової боротьби, соціальної революції і диктатури пролетаріату. Найбільш повно і глибоко ці принципи викладені в роботі К.Маркса «Маніфест комуністичної партії».

Другим підходом до вивчення і дослідження людського суспільства є цивілізаційний. У відповідності з цим підходом історія людства розглядається через призму трьох цивілізацій:

- 1) аграрна;
- 2) індустріальна;
- 3) постіндустріальна.

Такий підхід було запропоновано в 70-ті роки американським політологом і публіцистом Тоффлером. Такі цивілізації він назвав трьома хвилями в розвитку людського суспільства. В своїй відомій книзі

"Футурошок" він показав кризу індустріальної цивілізації, шоківий елемент – зворотня сторона технічного прогресу і індустріального розвитку людського суспільства, співставивши позитивні і негативні сторони, що проявляються в проблемах використання сили атомної реакції, корисних копалин.

Аграрна цивілізація сформувалася і розвивалася із 7-6 тисячоліття до н.е. і тривала до 15-16 століття н.е. Потім завдяки індустріальному перевороту виникла індустріальна цивілізація, що проіснувала до кінця першої половини 20-го століття. Зараз людство, представлене окремими державами поступово входить в межі постіндустріальної цивілізації.

Індустріальна цивілізація, особливо що стосується розвитку економічних зв'язків між державами, пов'язується з поглядами А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса (будував свою теорію на критиці своїх попередників). Пізніше індустріальну епоху досліджували цілий ряд вчених в кожній країні.

Що ж до постіндустріальної цивілізації, то в її аналіз і теоретичне обґрунтування внесли вклад переважно вчені західної формації (оскільки радянська наука базувалася на формаційному підході): Д. Белл, Г. Кан, З. Бжезінський.

Вважається, що її розвиток пов'язаний із сферою послуг і інтелектуальною працею, на відміну від праці фізичної. В своїх роботах Тоффлер зазначав, що робітник постіндустріальної цивілізації буде корінним образом відрізнитися від робітника фізичної праці (робітника індустріальної цивілізації, створеної Марксом).

Постіндустріальна цивілізація пов'язується з новим змістом розвитку сфери послуг і цей новий зміст полягає в тому, що суспільство здатне буде задовольняти індивідуальні потреби людини (можна навести приклад сучасного господарства США, в якому велика кількість галузь переорієнтовується на надання індивідуальних потреб).

1.2. Основні категорії і поняття курсу.

Через систему понять і категорій курсу МЕВ визначається зміст самих міжнародних економічних відносин. Через поняття і категорії визначаються форми прояву МЕВ, суб'єкти системи світогосподарських зв'язків, характер відносин між суб'єктами МЕВ.

Сучасна економічна наука виділяє наступні форми прояву МЕВ:

- міжнародний поділ праці,
- міжнародна торгівля,

- міжнародні валютно-кредитні,
- та фінансові відносини,
- рух факторів виробництва,
- міжнародна інвестиційна діяльність,
- міжнародні науково-технічні зв'язки.

Міжнародні економічні відносини пов'язані з діяльністю суб'єктів, що беруть в них участь:

- Головним суб'єктом МЄВ являється держава.
- На другий план виходять інтеграційні об'єднання держав.
- На третьому місці – міжнародні економічні організації.
- Транснаціональні корпорації і транснаціональні банки.

ТЕМА 2. Міжобщинні господарські зв'язки в доісторичні часи

- 2.1. Перші ознаки прояву міжобщинних зв'язків в доісторичні часи
- 2.2. «Неолітична революція» та її вплив на розвиток міжплемінної господарської взаємодії
- 2.3. Перші прояви суспільного поділу праці. Міжплемінний поділ праці за бронзової доби. Характер міжплемінного обміну

2.1. Перші ознаки прояву міжобщинних зв'язків в доісторичні часи

Майже вся епоха кам'яного періоду характеризується привласнюючим способом життя людини. А це означає, що в кам'яний період людина займалася переважно збиранням, жила в безпосередньому контакті з природою і існувала за рахунок того, що давала природа.

За часів пізньої доби мезоліту в людських спільнотах з'являються перші ознаки змін в привласнюючому господарюванні (декотрі вчені називають пізню добу мезоліту «кризою привласнюючого господарювання»). З'являються перші ознаки землеробства, людина починає приручати диких звірів.

Відтак, на завершальному етапі мезоліту, землеробство і тваринництво стають факторами, що обумовили перехід людського суспільства до нового способу життя і господарювання – до відтворюючого способу господарювання. Перехід до цього способу бере свій початок в кінці епохи мезоліту і завершується в неолітичну епоху (останній період кам'яного віку).

В епоху неоліту (приблизно 7-6 тисячоліття до н.е.) відбувається повний перехід людини до відтворюючого господарства; від збирання, мисливства, рибальства людина, протягом цих тисячі років, переходить до землеробства і тваринництва. За своїм значенням, перехід до відтворюючого типу господарювання докорінно змінив спосіб життя і носив певною мірою революційний характер. Дослідники назвали цей перехід «неолітичною революцією». В науковому розумінні значення «неолітичної революції» полягає ще й в тому, що з нею вчені пов'язують початок аграрної цивілізації.

З переходом людського суспільства до відтворюючого способу господарювання пов'язують вчені перехід людини до осідлого способу життя; осідлість стає головною ознакою життя людини після неолітичної революції (хоча кочовий спосіб життя подекуди зберігається і сьогодні). В цей же період людина переходить до побудови постійних і більш міцних жител. Зрештою неолітична революція в цілому означала перехід людини до сільського побуту.

Вважається, що центром неолітичної революції були райони Близького Сходу. Дослідники вважають, що на території українських земель явища, пов'язані з неолітичною революцією мали місце в 4-3 тисячолітті до н.е.

2.2. «Неолітична революція» та її вплив на розвиток міжплеменної господарської взаємодії

Головні наслідки неолітичної революції.

Відбувається концентрація людських спільнот в досить великих поселеннях. У зв'язку з цим відбуваються зміни в соціальному устрої, соціальній структурі суспільства. Людські спільноти об'єднуються в нову соціальну спільність – племена.

Осідлий спосіб життя призводить до значного природного приросту суспільств і в зв'язку з цим мають місце великі (для тих часів) переміщення землеробів і скотарів на нові місця з метою освоєння нових земель і пасовиськ. Набирають поширення міжплеменні господарські зв'язки. Обмін продуктами харчування доповнюється виробами домашнього вжитку, гончарними виробами. Внаслідок неолітичної революції новим явищем обмінів стає розгалужена мережа багатоступеневого обміну (обмін заради нового обміну: обмін одного продукту на продукт-посередник з метою подальшого його обміну на потрібний продукт).

Неолітична революція одержує подальший розвиток в часи бронзового віку. Поглиблюється спеціалізація виробництва. Якщо в результаті неолітичної революції спеціалізація зазначається на рівні тваринництва, зернового господарства, гончарства тощо, причому

найчастіше всередині одного племені (хоча були і виключення); то бронзова доба поглиблює спеціалізацію появленням таких галузей як видобування руди, виплавка бронзи, виготовлення різних предметів і знарядь і бронзи та інших металів, причому помітно визначається спеціалізація по регіонах. Розширюється предметна структура обміну, предметами обміну стають метали (бронза, мідь, золото), готові вироби з цих металів, гончарство доповнюється виготовленням фаянсових виробів.

2.3. Перші прояви суспільного поділу праці. Міжплеменний поділ праці за бронзової доби. Характер міжплеменного обміну

За бронзової доби вчені зазначають перші ознаки суспільного поділу праці. Поглиблення спеціалізації приводить до того, що окремі племена займаються окремими видами діяльності, і обмін між ними відбувається за ознаками спеціалізації.

Розглядаючи вищерозглянуті процеси на українських землях, вітчизняні вчені виходять з того, що розвиток господарства і господарських зв'язків на території України в доісторичні часи був складовою частиною еволюції людства в цілому. Такі висновки ґрунтуються на дослідженнях, пов'язаних з Трипільською культурою (Київщина, 4-2 тисячоліть до н.е.).

Після неолітичної революції на території України досить значного поширення і порівняно високого рівня досягають такі сфери господарювання як хліборобство, тваринництво, ремесло, прядіння і ткацтво, завершується формування техніки обробки каменю, виникають перші спроби обробки металів.

Трипільці підтримували зв'язки переважно з Остготськими спільнотами та племенами Балкано-Дунайських територій.

Залізна доба на території України пов'язана з цілим рядом культур, характер для того часу (12-8 століття до н.е.), зокрема кіммерійська культура, скіфсько-сармато-антична культура а також ранньослов'янські культури.

Для всіх цих культур були характерними відносно висока продуктивність сільського господарства, орне землеробство (причому з використанням металевих знарядь праці), свійське тваринництво (особливістю було те, що воно характеризувалося стійловим утриманням тварин), високим рівнем ремесла, поглибленим суспільним поділом праці. За цих культур ремесло поступово перетворюється в самостійний вид господарської діяльності. Виникають цілі міста як центри ремесла та торгівлі.

Такий рівень розвитку господарства на рівні зазначених культур сприяв поширенню економічних зв'язків. Спільноти зазначених культур

підтримували тісні і постійні господарські контакти із стародавніми цивілізаціями Близького Сходу, Греції, Візантії.

Все зазначене призводить до формування передумов нового суспільного ладу. Ще в доісторичні часи при обміні з'являється такий елемент як загальний еквівалент (бушель зерна, вироби із металів, пізніше – золото, срібло – гроші). Поява загального еквіваленту на рубежі доісторичних і стародавніх часів означала зміну в характері обміну. За таких умов можна говорити про появу перших ознак торгівлі. Виникає прагнення накопичувати предмети, що є загальним еквівалентом. Володіння значною кількістю таких предметів свідчило про наявність багатства. Існування загального еквіваленту поступово приводить до виникнення такого явища як гроші. За стародавніх часів гроші набувають домінуючу роль і обмін набуває ознак власне торгівлі.

Підсумовуючи, можна сказати, що розглядаючи доісторичні часи ми підходимо до розуміння, що в доісторичні часи проявляються ознаки спеціалізації людських спільнот, на базі такої спеціалізації виникає розподіл праці (тобто ми підходимо до категорії "міжнародний розподіл праці"), що в свою чергу призвело до виникнення загального еквіваленту і грошей (прототипу сучасних валютно-кредитних відносин).

ТЕМА 3. Особливості зовнішньоекономічних відносин держав стародавнього світу.

3.1. Два типи стародавніх політико-господарських систем. Зовнішня торгівля як основна форма міждержавних економічних відносин

3.2. Роль держави в розвитку зовнішньоторговельних відносин. Перші торгові організації: тамкару, кару.

3.3. Колонізація земель: її вплив на міжнародні економічні відносини
Грошові відносини в стародавні часи.

3.1. Два типи стародавніх політико-господарських систем. Зовнішня торгівля як основна форма міждержавних економічних відносин

Яку б формацію ми розглядали, який би період в історії людства не взяли, перехід від однієї формації до іншої як правило пов'язаний з розвитком продуктивних сил. Таким чином, розглядаючи новий рівень розвитку людського суспільства, а саме перехід його від доісторичних часів на рівень стародавніх цивілізацій, ми повинні перш за все виходити з рівня розвитку продуктивних сил.

Передісторичні часи підвели людство до нового історичного етапу на рівні суспільного поділу праці (людство не тільки освоїло 2 галузі аграрної діяльності, але й здатність виплавляти метали, створювати

транспортні засоби) і виникнення обміну продуктами промислового виробництва на рівні застосування єдиного еквівалента плюс загострення конфлікту між общинами і племенами, що призвело до доповнення розвитку продуктивних сил військовими діями. Це привело до розуміння того факту, що полоненого із іншого племені краще не вбивати, а залишити працювати (виникнення рабовласництва).

Розглядаючи стародавні часи, перш за все слід звернути увагу на такі цивілізації як Протоіндійська, Древньокитайська (3 тисячоліття до н.е.); Шумерська та Єгипетська (4 тисячоліття до н.е.); суспільства Егейського басейну (2 тисячоліття до н.е.).

Вчені розрізняють два типи цивілізацій стародавнього світу:

1) східні цивілізації (Протоіндійська, Древньокитайська, Шумерська та Єгипетська);

2) античні цивілізації (Стародавня Греція, Стародавній Рим).

Стародавня епоха триває від середини 4 тисячоліття до н.е. по 5 століття н.е. і завершується падінням Римської імперії. Зазначені типи цивілізацій мали спільні риси і досить виразні розбіжності.

Щодо спільних характеристик.

По-перше, і тим і іншим цивілізаціям притаманні певні залишки суспільних відносин передісторичних епох (переважно в перші століття становлення цих цивілізацій). В цивілізаціях тих часів владні та господарські стосунки, відносини влади і економічні відносини не були чітко розмежованими. Володар величезного маєтку, що проживав в полісі був в той же час і правителем. І соціальні і господарські відносини ґрунтувалися на засадах позаекономічного примусу. Такий характер відносин відповідав соціально-економічній самоорганізації суспільства тих часів.

На перших порах рабовласницьких цивілізацій головною умовою існування людських суспільств було насамперед відтворення життя та способу життя як такого. В своєму розвитку стародавні цивілізації доходять до досить високого рівня культури, науки (напр., філософія, щоправда науковість поглядів тогочасних філософів сьогодні викликає сумнів), декотрі з них залишаються неперевершеними і в наші часи (напр. архітектура).

По-друге, у формуванні стародавніх цивілізацій вирішальну роль відігравала взаємодія за схемою "людина – суспільство – природа". Саме різноманітність природних умов в різних цивілізаціях в значній мірі визначала характер суспільства, його відмінності.

По-третє, для цивілізацій обох типів була притаманна залежність людського суспільства від наслідків оптимізації взаємин людини з природою. Щодо оптимізації господарювання, то вона означала пристосування людиною господарської діяльності до природних умов існування з метою найбільш повного забезпечення власних потреб.

По-четверте, спільною рисою стародавніх цивілізацій був характер господарювання. Це були аграрні цивілізації. Основу економіки складало сільське господарство і власне сільськогосподарське виробництво слугувало системоутворюючим фактором, воно було основою формування людських спільнот, на його основі формувалася політика, соціальна сфера і виробництво. Ремесло в ці епохи відіграло допоміжну роль.

За такої близькості характеристик, стародавні цивілізації досить розрізнялися між собою. Різниця між ними полягала перш за все в рівні рабовласництва. В Східних цивілізаціях рабство не піднялося до класичного рівня. В Шумерській цивілізації, наприклад, рабство носило патріархальний характер: раби користувалися правом мати сім'ю, власне господарство і скористатися можливістю викупу. В Єгипті між рабами і селянами не було великої різниці і спосіб життя їх був досить близький. В Індії рабство також носило патріархальний характер, за сільською общиною зберігалася головна роль виробника (тоді як в цивілізаціях класичного рівня рабства головною продуктивною силою, джерелом виробництва матеріальних благ був раб).

В античних цивілізаціях рабство піднялося до рівня класичного: раб був позбавлений будь-яких прав, він не був громадянином ні грецького полісу, ні Римської імперії, він залишався живим засобом виробництва.

Інша особливість полягала в тому, що в економічному розвитку Східних цивілізацій зовнішня торгівля відіграла допоміжну роль, в той час як в античних цивілізаціях зовнішня торгівля відіграла вирішальну роль в розвитку суспільства, значна частина засобів існування забезпечувалася через імпорту. Особливо це було характерно для грецьких полісів: в грецьких полісах домінувало промислове виробництво, тому імпорту сільськогосподарської продукції має вирішальне значення.

Провідною формою міждержавних економічних зв'язків в стародавніх цивілізаціях була зовнішня торгівля. Поступово формується два типи міждержавної торгівлі:

1) експортно-імпортна – експорт заради ввезення товарів, які не виготовляються всередині держави (полісу). Цей тип торгівлі набрав широкого розвитку в Вавілонії 3-1 тисячоліття до н.е. і зберігся і до наших днів. Вавілонія виступала як визнаний експортер тканин (і в цьому прояв спеціалізації суспільного поділу праці на рівні цивілізації), і імпортувала метал, металеві вироби, ліс та вироби та вироби з деревини.

2) транзитні типи зовнішньої торгівлі – в своїй основі це торгівля, пов'язана з одержанням додаткових прибутків (торгівля заради подальшої торгівлі). Цей тип мав два підтипи:

а) вимоги до купця, що транзитом везе свій товар до далекої країни частково продати свій товар всередині країни (по дорозі);

б) купівля заради перепродажу з метою отримання прибутку (перші ознаки міжнародного бізнесу).

Транзитний тип торгівлі набув поширення у фінікійців (тому його інколи називають фінікійським типом).

3.2. Роль держави в розвитку зовнішньоторговельних відносин. Перші торгові організації: тамкару, кару.

Як і сільськогосподарське виробництво, зовнішня торгівля була системоутворюючим фактором. Саме через значення зовнішньої торгівлі, Східні цивілізації формувалися як такі, для яких вона мала допоміжний характер, а античні – домінування зовнішньої торгівлі.

В стародавні часи набуває поширення торгівля, опосередкована міждержавними угодами (так звана договірна торгівля). Точно так як держава не була відокремлена від економіки, торгівля не була відокремлена від держави як інституту управління. Як внутрішня так і зовнішня торгівля повністю контролювалася державою, причому контроль поширювався і на зарубіжні території. У віддалених регіонах як правило держава мала свої представництва у вигляді факторій. По суті це перші торговельні представництва, що, з одного боку, регулювали торговельні взаємовідносини між державами, а з іншого – забезпечували безперервність торговельних відносин.

За стародавніх часів був поширений рух товарів і предметів послуг поза сферою торгівлі. До такого типу руху товарів відноситься обмін дарунками. Особливо ця форма була поширена в Стародавньому Китаї і в інших Східних цивілізаціях, в менших мірах – в античних цивілізаціях. Справа в тому, що досить значна частина територій південних морів почувала себе залежною від Китаю, і щоб задобрити імператора, до імперії надсилалися дарунки. Вони носили рекламний характер – в якості дарунків подавалося найкраще, що може експортувати певна країна. Отримавши дарунок, китайські імператори надсилали дарунки у відповідь, інколи навіть більш дорогі.

Позаторговельний "обмін" мав місце як результат військових дій. Мається на увазі елементарне загарбання матеріальних цінностей завойованої території, держави, народу. Для деяких цивілізацій позаторговельною формою обміну було щорічне стягнення данини з підлеглих територій. Цей тип позаторговельного обміну був особливо поширений у войовничих античних цивілізаціях, які були зорієнтовані на приєднання до себе все нових і нових земель.

Висновок. В цілому, розвиток міжнародної торгівлі, як основної форми прояву МЕВ за стародавніх часів супроводжувався

- 1) стабілізацією торговельних стосунків між державами і цивілізаціями;
- 2) стійкістю і систематичністю обміну продуктами, цінностями, сировиною і т.д.;
- 3) розширенням товарної структури міждержавної торгівлі;
- 4) переважанню зовнішньої торгівлі над внутрішньою, особливо для античних цивілізацій (а десь в 3-2 століттях до н.е. більшого значення зовнішня торгівля набуває і для Східних цивілізацій)

Говорячи про товарну структуру, ми можемо сказати, що вона розширилася за рахунок такого специфічного товару, як жива робоча сила. Мова йде про перші ознаки міграції робочої сили (насильницька міграція).

За стародавніх часів утверджується державна регламентація господарського життя в цілому і міжнародної торгівлі зокрема. В епоху середньовіччя (?) державницький вплив на зовнішню торгівлю здійснювався через інститут "тамкару".

Тамкару – це службова особа або торговельний агент палацу чи храму. Як правило тамкару були наділені відповідними повноваженнями: контролювати зовнішню торгівлю, виконувати функції митаря, а також обов'язки збирача натуральних податей і контролера за грошовими надходженнями (пізніше) на користь палацу чи храму. Тамкару не просто залежав безпосередньо від правителя відповідного рівня – він був представником цього правителя як носія ознак державності. Інститут тамкару був поширений в Шумері, Вавілонії, Ассирії. Через цей інститут правителі тримали в своїх руках розподіл засобів експорту-імпорту, захист торгових караванів і окремих купців, заступництво (в тому числі і правове, юридичне) по відношенню до власних купців на територіях і в країнах, з якими підтримувалися сталі зв'язки (нерідко правителями купцям надавався статус недоторканості, близький до дипломатичного).

Досить поширеним у Стародавні часи був інститут кару (переважно в Західній Азії). Кару – це община факторій, об'єднання, яке виступало посередником у міждержавному обміні, але статус його був значно вищий, ніж факторій (які теж були посередниками в міждержавній торгівлі). На відміну від факторій, які повністю залежали від держави, кару мали власний статут і регулювали свої відносини з торговельними сторонами, спираючись на цей юридичний статут. Кару біли менш залежними від правителя, а відтак і від держави. Часто їх діяльність не підлягала контролю з боку держави. Нерідко кару об'єднували купців даної країни чи даної території і характером їх взаємовідносин в межах кару була взаємопідтримка і взаємодопомога.

Особливо високого значення набули кару, коли стали практикувати взаємне приватне кредитування (взаємне кредитування

спрямовувалося переважно на погашення внутрішніх платежів, тому можна говорити про його схожість на торговельний кредит).

3.3. Колонізація земель: її вплив на міжнародні економічні відносини Грошові відносини в стародавні часи.

В більш пізні часи (2-1 тисячоліття до н.е.) досить помітною стає спеціалізація в міжнародній торгівлі, в тому числі і серед купецтва. Наприклад, існували групи купців, які спеціалізувалися на оптовій торгівлі, продавці в кредит, фрахтівники. Вирізнялася така спеціалізація, як агенти і контролери торгових домів, скарбники торговельних домів і т.і.

Можна зробити висновок, що міжнародна торгівля в стародавні часи піднімається на досить високий рівень. Розвитку міждержавної торгівлі сприяли процеси, пов'язані з колонізацією земель. Мається на увазі не пряме підпорядкування земель тому чи іншому правителю. Як правило, завойовуючи нові території імперія залишала за цими землями досить високий рівень автономії. Звичайно, залишався намісник, представник імперії, але він не мав абсолютної влади. Його влада стосувалася податків, військової справи і т.д.) Але щодо господарювання, до організації експортно-імпорتنих відносин, завойовані території залишали за собою автономію і продовжували займатися зовнішньою торгівлею. Крім того, підпорядкувавши нові території, імперія (напр. Римська) продовжувала підтримувати з ними активні торговельні відносини, розділяючи торгівлю на два види – всередині імперії та зовнішню.

Історія розділяє кілька хвиль колонізації земель в епоху стародавніх часів.

1) Фінікійська колонізація (2-1 тисячоліття до н.е.) – пов'язана з підкоренням Фінікією територій басейну Середземного моря. Фінікійці сприяли створенню на підкорених територіях торговельних центрів. Так відомий Карфаген якраз і виник як один із великих центрів колоніальної торгівлі, який через певний час став самостійно і навіть незалежно від Римської Імперії здійснювати зовнішньоторговельні зв'язки.

Головний наслідок – розширення зовнішньої господарських зв'язків, розширення територій зовнішньої торгівлі.

2) Велика грецька колонізація (7-4 століття до н.е.) – йшла в кількох напрямках.

а) західний напрямок (найбільш потужний) – поширював володіння Стародавньої Греції на Італію і Сицилію, острови Сардинію і Корсику, південне узбережжя Іспанії. В результаті цієї колонізації було створено цілий ряд міст, які тривалий час залишалися великими центрами світової торгівлі (Сіракузи

б) південно-східний напрямок – пов'язаний з підкоренням територій фракійського узбережжя Егейського моря, причорноморських територій. Супроводжувався створенням великий полісів – міст-держав як центрів міжнародної торгівлі: Візантія, Халкетон, Одесос, Аполонія Понтійська.

в) південно-західний напрямок – основна мета його – створення поселень військового спрямування. З цим напрямком пов'язане розширення територій Греції за рахунок земель Середземномор'я.

З періодом Великої грецької колонізації пов'язуються і походи Олександра Македонського, який за 20 років розширив простори імперії до таких розмірів, яких не досягав ніхто ні до і після нього, створив близько 20 полісів, які отримали назви Олександрія.

Значення Великої грецької колонізації земель полягало в тому, що, по-перше в систему господарських і торгівельних зв'язків були залучені нові землі, і навіть племена скіфів, тощо, які значно відставали за рівнем розвитку від Греції. По-друге, периферія, яку завойовувала Греція, отримувала доступ до нових товарів, а Греція, в свою чергу отримала доступ до сировини. По-третє, колонізація західних земель призвела до значного збільшення обсягів зовнішньої торгівлі за рахунок збільшення обміну між метрополіями і колоніально залежними територіями.

В цілому, Велика грецька колонізація стала постійним і могутнім фактором економічного розвитку Стародавніх часів.

Головна особливість і головна відмінність обміну в доісторичні часи від міждержавної торгівлі в Стародавні часи полягає в тому, що за стародавніх часів обмін опосередковується грошовими відносинами, а відтак остаточно перетворюється у власне торгівлю яка стає постійною сталою формою міжнародних економічних відносин. Гроші за стародавніх часів виникають одночасно в кількох країнах (територіях) світу. Одним із перших проявів були гроші в грецьких полісах, а також в Малоазійській державі – Лідії. Першою великою державою, яка запровадила єдиний металевий грошовий знак як всередині країни так і за її межами, біла Персія. Це був «золотий дарик» – грошова одиниця, названа на честь царя Дарія I, який її запровадив. Потім поширюються грошові одиниці в Греції, Південній Італії, Сицилії.

В системі міжнародної торгівлі поширеними були срібні статери Коринфа. В районі басейну Егейського моря були поширені афінські тетрадрахми. Крім того використовувалася така грошова одиниця як Ефбейський талан срібла.

Походження назви «монета». Вперше монети були запроваджені в одному з храмів стародавнього Риму, який їх карбував. А оскільки цей

храм носив назву Юнони-Монети, від її імені грошову одиницю, яка карбувалася в її храмі і назвали "монети".

По мірі розвитку грошових відносин поступово формуються ознаки банківської справи. Головним містом банківської справи став Рим. Спершу активну діяльність вели банкіри-аргентарії (банк-особа, тобто проявлявся в діяльності однієї особи), які здійснювали розмін монет, визначали якість монет, брали гроші на збереження, передавали за дорученням гроші від одного купця до іншого, від позичальника – кредитору, виконували посередницькі функції в торгових операціях. Поступово виникають відповідні банківські документи (які нагадують сучасні векселі), пізніше з'являються біржові відносини.

ТЕМА 4. Торговельні відносини за феодалізму.

- 4.1. Особливості феодальної епохи.
- 4.2. Розвиток міст як центрів ремесла і торгівлі.
- 4.3. Головні торговельні шляхи середньовіччя.
- 4.4 Система грошово-кредитних відносин.

4.1. Особливості феодальної епохи.

Феодальні відносини ми будемо розглядати з урахуванням регіональних особливостей. Мова йде про те, що своїми рисами характеризувалася феодальна епоха в Європі, дещо своєрідною вона була в країнах Сходу, землях Київської Русі, Московського князівства (потім царства, потім – централізованої держави). Маючи цілий ряд загальних характеристик, вони мають і власні особливості.

Феодальні відносини на території Західної Європи.

Взагалі, для становлення феодальної епохи характерно те, що її виникнення пов'язано з певним занепадом продуктивних сил і виробничих відносин, порівняно з рабовласництвом. В перехідний період втрачають своє значення міста, господарювання переміщається в сільську місцевість. Основним інструментом взаємодії між феодалами і кріпаками (в широкому розумінні) були відносини земельної ренти. Господарювання характеризується переважанням натурального господарства.

Джерелом формування предметної структури зовнішньої торгівлі на перших етапах феодалізму була земельна рента. Феодали, одержуючи ренту у вигляді натуре (а вона носила самий різноманітний характер), надлишки, які не вдовольняли потреби феодала, використовували для продажу.

Саме в цьому регіоні, в межах сучасної Західної Європи, феодальні відносини пройшли три етапи:

1) Період раннього феодалізму (5-10 століття н.е.) – це, по суті, період формування феодального ладу. У цей період і Західній Європі створюються великі феодальні землеволодіння, відбувається поступове закріплення феодалами вільних селян, общинників і колонів, утверджуються відносини земельної ренти. Період раннього феодалізму характеризується натуральним характером господарювання.

2) Період розвинутого феодалізму (10-15 століття) – інша назва – період розквіту Середньовіччя, в культурі він знайшов визначення як період Ренесансу. Ознаками цього періоду були: повний розвиток феодального виробництва на селі, новий етап у розвитку середньовічних міст, відновлення і поширення цехового ремесла, активізація торгівлі. В цей період формуються великі централізовані феодальні держави.

3) Період пізнього феодалізму (15-18 століття) – характеризується як занепад економіки Середньовіччя, поступове виникнення передумов індустріальної цивілізації. В цілому, не дивлячись на занепад феодалізму, цей період пов'язаний з виникненням перших галузей промисловості, пожвавленням торгівлі, суспільного життя та темпів розвитку суспільств і держав на фоні занепаду однієї формації та виникнення іншої. В цей період відбуваються Великі географічні відкриття, виникають передумови формування світового ринку і світового господарства.

4.2. Розвиток міст як центрів ремесла і торгівлі.

На другому і на третьому етапах розвитку феодалізму відбуваються суттєві зміни і зрушення в системі МЄВ. Саме в період розквіту феодалізму відбувається остаточне відокремлення ремесла від сільського господарства. В такий спосіб поглиблюється, уже на новому рівні, спеціалізація виробництва. Утверджуються (відновлюються) старі і виникають нові міста як центри ремесла і торгівлі, і що особливо важливо – як центри товарного виробництва.

Нового змісту набирає торгівля. За феодалізму формується такий суспільний прошарок як купецтво (в Європі формується на основі об'єднань, що утворилися на останніх етапах рабовласництва) Торгівля стає єдиною сферою діяльності купців, і вже в цей період формується головний інтерес купецтва в одержанні прибутку. Досить поширеним стає об'єднання купців в гільдії, хоча їх функції їх ті ж самі – захист корпоративних інтересів.

Типовою формою феодальної торгівлі стають ярмарки. З поширенням ярмарок формується і так зване ярмаркове право. Частиною ярмаркового права була власна система судочинства, яка створювала для купців пільгові умови міжнародної торгівлі. Купець, що потрапляв на ярмарок брався під захист ярмарковим керівництвом, якщо він не

сплатив свої борги. На час участі в ярмарку купці захищалися від переслідувань у суді. Найбільшого поширення Ярмарки набирають у Франції, Італії, Англії. Особливістю ярмаркової торгівлі у Франції полягає в тому, що ярмарки були там епізодичні і сезонні, в деяких північних містах існували постійні ярмарки.

Західноєвропейські країни підтримували контакти зі Сходом. Торгівля їх мала назву Левантійської торгівлі і здійснювалась значною мірою через Великий шовковий шлях. Левантійська торгівля мала транзитний, посередницький характер, і саме він призвів до занепаду торгівлі на Великому шовковому шляху, оскільки посередниками намагалися виступати купці з Туреччини, інших арабських країн які диктували і свої ціни і порядок торгів.

Західноєвропейські міста вели торгівлю в межах так званого Ганзейського союзу. Це було досить велике об'єднання, які представляли міста в басейні Північного і Балтійського морів. За умовами Ганзейського союзу, для купців створювалися в країнах, де вони торгували, торговельні факторії, купцям надавалися різного привілеї, була організована охорона торгових експедицій. Ганзейський союз відстоював інтереси купців перед засиллям феодалів. Досить суттєву роль в міжнародній торгівлі Середньовіччя відігравали торговельні шляхи.

4.3. Головні торговельні шляхи середньовіччя.

Найбільшого економічного успіху досягли держави, що встановили нові торгові шляхи, виконуючи роль монопольних посередників між Сходом і Заходом. При цьому торгове суперництво між державами дуже часто супроводжувалося озброєними зіткненнями і багаторічними війнам, ініційованими волевиявленнями еліти суспільства, закріпленими державними рішеннями. В цей період світової історії особливого успіху досягли італійські міста-республіки і союз північних німецьких міст (Ганза), що монопольно здійснювали роль посередників в міжнародній торгівлі і проводили колоніальну політику із застосуванням деяких заходів протекціонізму.

Переміщення торгових шляхів в XVI ст. в Атлантику визначило падіння торгової могутності Венеції і ганзейських міст як посередників у світовій торгівлі.

Надзвичайно важливим геополітичним фактором для всіх давніх світових цивілізацій були моря та річки. Вони визначали як напрямки міграції й заселення, так і завоювання й колонізації, часто були межею й кордоном. Море, річка, вододіл (волок, канал, перевал) мали особливо важливе значення в розвитку як внутрішньої, так і

зовнішньої торгівлі. Трансевропейські річкові шляхи мали надзвичайно велике значення для розвитку державотворчих і градостворчих процесів.

Якщо вести мову про українські території, то більшість соляних, бурштинових, мідних, олов'яних, шовкових торгових шляхів були транскарпатськими — в Карпатському регіоні всі ці шляхи об'єднувалися в одну транскарпатську систему.

Великий шовковий шлях — це найвідоміший торговельний маршрут старожитності, що виникнув у перші сторіччя нашої ери. Ним товари з Китаю потрапляли до Східної та Західної Європи, Близького Сходу, Північної Африки.

Бурштиновий шлях — європейський торговий шлях, пов'язаний з торгівлею і транспортуванням бурштину. Перед створення римського контролю над такими областями, як Паннонія, бурштиновий шлях був практично єдиним маршрутом для тривалої дистанційної торгівлі.

Поселення, розташовані вздовж Бурштинового шляху почали неухильно зростати протягом 1-го століття нашої ери, незважаючи на пересування військ Тита Флавія Веспасіана та його сина Тита Флавія Домициана.

З 3-го століття річки Дунаю стали головними артеріями торгівлі, затьмарюючи Бурштиновий шлях та інших комерційні маршрути. Це спонукає до появи дунайських фортець, розташованих вздовж Бурштинового шляху. Тривала боротьба між римлянами і варварами надалі наклає свій відбиток на міста вздовж Бурштинового шляху.

4.4 Система грошово-кредитних відносин.

Розвиток грошових відносин за феодалізму характеризується тим, що, по-перше, він стає систематичним, тобто утверджується як фактор, що опосередковував торгівлю між державами. По-друге, значно підвищується роль торгового капіталу, власне він утверджується як економічна категорія і як економічне явище. Це важливо зазначити у зв'язку з тим, що пізніше, при переході до індустріальної цивілізації, торговий капітал стає джерелом первісного накопичення капіталу.

За феодалізму значного поширення і розвитку набирає лихварський капітал. Він поступово переростає в таку категорію, як позичковий капітал, і на цій основі вже за індустріальної цивілізації, формуються кредитні відносини як складова валютно-кредитних відносин.

За феодалізму в Західній Європі розвиток товарно-грошових відносин приводить до утвердження банків та поширення кредитних банківських операцій. Хоча міняйли мають певний вплив, одна вони поступово зникають і їх функції поступово переходять до банків. В

містах південної Італії, зокрема в Ломбардії, створюються спеціальні банківсько-кредитні компанії, які функціонують на умовах процентної ставки, і це явище в подальшому набуває поширення за межами Європи. Характерним було те, що процентна ставка була зависокою порівняно із сучасними державами з розвиненою економікою. Існують свідчення, що вона становила 15-20%.

В Східних державах грошові відносини не досягли такого досконалого рівня, як на Заході, там цей процес відбувався дещо повільно.

ТЕМА 5. Зовнішньоекономічні і торговельні зв'язки країн Сходу.

5.1. Загальна характеристика

5.2. Середньовічний Китай

5.3. Середня та Центральна Азія

5.4. Аравійський півострів.

5.1. Загальна характеристика

До країн Сходу економічна теорія відносить Середньовічний Китай, імперію Великих Моголів (Середня та Центральна Азія), Бухарське ханство, країни арабського Сходу, Османська імперія.

Загальна характеристика полягає в тому, що розвиток феодальних відносин в країнах Сходу відбувається дещо пізніше, ніж в Західній Європі. Якщо в минулій темі ми позначали 15-16 століття, то для країн Сходу пік розвитку феодальних відносин припадає на 14-17 століття. Значною мірою розвиток феодальних відносин в країнах Сходу йшов тим же шляхом, що і на Заході: виробничі відносини ґрунтувалися на земельних відносинах, які спиралися на велике феодальне землеволодіння і на дрібне господарство селян-виробників і селян-орендаторів. Таке ж значення, як і в Європі мали орендні відносини.

В той же час в кожній із зазначених країн мали місце свої особливості і власні оригінальні ознаки зовнішньоторговельних відносин.

В усіх країнах зовнішня торгівля жорстко регулювалася державою, більш того, вона була функцією держави. Державна монополія поширювалася як на внутрішню, так і на зовнішню торгівлю. Розглянемо це на прикладі Середньовічного Китаю.

5.2. Середньовічний Китай.

Китай вів торгівлю переважно з країнами і територіями Південних морів – це був головний, визначальний вектор зовнішньої торгівлі Китаю. Другий напрямок – торгівля через Великий Шовковий шлях.

Особливістю китайської торгівлі з територіями Південних морів є те, що вона була традиційною і розвивалася протягом століть.

Основні форми та принципи китайської торгівлі визначалися такими характеристиками:

1) Існувало тісне взаємопереплетення офіційних дипломатичних відносин із зовнішньою торгівлею. Значною мірою дипломатичні служби як в Китаї, так і китайські в інших країнах Південних морів виконували функції торгівельних посередників і навіть функції купців.

2) Своєрідною і найбільш поширеною формою зовнішньої торгівлі Китаю була доставка в Китай данини, а також надсилання подарунків.

Надсилання данини набувало форми обміну за рахунок зворотнього надсилання дарунків. Оскільки у вигляді дарунків надсилалися ті товари, якими дана територія прагнула торгувати, обмін дарунками виконував певну інформативну і рекламну роль: висвітлював рівень розвитку продуктивних сил певної території і її потенційні можливості. Недоліком такого обміну дарунками є те, що він помітно гальмував розвиток грошових відносин.

3) Характерною особливістю китайської зовнішньої торгівлі було те, що вона супроводжувалася жорстким митним режимом. Китайські митниці при переході кордону дипломатами, які везли з собою значні маси товару, а також купцями, на користь двору забирали у вигляді мита половину товарної маси.

4) Інша характерна риса зовнішньої торгівлі Китаю – її централізований характер. Експорт / імпорт повністю регламентувався двором.

Ознакою державної монополії на зовнішню торгівлю була так звана торгівля забороненими товарами. Імператорський двір щорічно оголошував списки товарів, які заборонялися для експорту. Серед цих товарів постійно знаходився порох і ті хімічні складові, з яких він виготовлявся. Часто заборонявся вивіз готових шовкових тканин чи сировини. Майже постійно предметом заборони на експорт були книги (особливо історичного характеру).

В торгівлі зі своїми партнерами (переважно країнами південних морів) Китай застосовував принцип спеціалізації цих країн (причому така спеціалізація визначалася Китаєм). Одні країни були постійними

постачальниками цінної деревини, інші – постійними представниками певних сортів масел тощо.

На завершення зазначимо, що китайська зовнішня торгівля була однією з найбільш характерних форм організації і здійснення торгівлі країн Сходу, риси Китаю були притаманні і іншим країнам.

5.3. Регіон Середньої і Центральної Азії.

В цьому регіоні законодавцями в зовнішній торгівлі були Велика імперія моголів і Бухарське царство. Вони характеризуються як великі централізовані держави феодальної епохи, що досягли досить високого рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Більш того, розвиток названих двох категорій доповнювався високим рівнем мистецтва, і предмети мистецтва також виступали предметами торгівлі.

Зазначені країни вели досить активні торгівельні і політичні стосунки як з Китаєм, так і з країнами Західної Європи. Купці зазначених країн вели в основному посередницьку торгівлю (виступали в ролі посередників на Великому шовковому шляху). Найбільш помітну посередницьку роль в 14-16 столітті відігравав нинішній Кабул. Посередництво полягало в тому, що товари поступали із Сходу і Заходу, і перепродуючи ці товари одній чи іншій стороні кабульські купці отримували прибутки.

Особливостями торгівельних стосунків цих держав із сусідніми, особливо арабським Сходом, було використання караванних шляхів. Верблюд був основною тяговою силою і інфраструктурною характеристикою феодальної торгівлі для цих держав.

Зовнішньоторговельні зв'язки Імперії Великих моголів і Бухарського занства поширювалися на Індію, Персію, Китай, через Західноєвропейські країни до Російської держави.

Предметний склад торгівлі. В посередницькій торгівлі значним попитом користувалися тонкі тканини із Індії, шовк із Китаю, товари сировинного походження (особливо тваринницького), сільського господарства, прянощі і інші екзотичні товари, якими були багаті ці країни.

На відміну від Китаю, в державах Середньої і Центральної Азії грошові відносини були на більш високому рівні, гроші опосередковували торгівлю постійно. Оскільки домінуючою була посередницька торгівля, в обіході були гроші різних країн.

5.4 Аравійський півострів.

Помітними конкурентами купцям Середньої і Центральної Азії виступали купці Аравійського півострова, і часто останні посідали солідніші позиції.

Торгівля Аравійського півострова досить помітно впливала на торгівлю між Східними цивілізаціями, і особливо на зв'язки Схід-Захід.

Аравійський півострів також вів посередницьку торгівлю, і цим визначалися напрямки торгівлі, грошові відносини тощо. Для цього регіону також була притаманна караванна торгівля.

Помітною була роль міст як центрів посередницької торгівлі, зокрема, прославлене місто Мекка, Гебук. В 16 столітті майже всі держави Аравійського півострова за рахунок війн були включені до складу Османської імперії.

Ступінь підкорення був такий же, як і за часів грецької колонізації, що характеризувалася певною ліберальністю зв'язків і автономією підкорених територій. І в Османській імперії, не дивлячись на значний централізм, підкорені території також мали певний суверенітет, який поширювався також на здійснення зовнішньої торгівлі.

Османській імперії був характерний суворий контроль за всіма видами економічної діяльності. Держава в Османській імперії тримала в своїх руках, як і в інших державах, внутрішню і зовнішню торгівлю. Під повним контролем держави знаходилось ремесло (це, напевно і є особливістю Османської імперії). Державою визначалося: кількість крамниць на кожному ринку, кількість і якість товарів, ціни на товари (як внутрішнього виготовлення, так і на транзитні). Така жорстка регламентація всіх економічних процесів доповнювалася державними податками, а також місцевими феодалськими поборами.

Звичайно це стримувало розвиток торгівлі, як внутрішньої, так і зовнішньої, а також таких процесів, як спеціалізація і суспільний поділ праці (а в той час вже можна говорити про існування міжнародного поділу праці; прикладом може бути спеціалізація зовнішньої торгівлі Китаю).

Не дивлячись на сильну державну регламентацію, арабські купці вели себе досить активно у відносинах з купцями інших країн, в тому числі Західної Європи. В період існування османської імперії купці повністю визначали торгівлю Захід-Схід. Це призводило до того, що всі товари осідали в містах Аравійського півострова, арабські купці диктували ціни, вигідні їм. Це призвело до того, що Великий торговий шлях втратив своє значення для Заходу (особливо це стає помітно після відкриття морського шляху до Індії).

Розвиток торгівельних зв'язків Османської імперії мав специфічні особливості, в числі яких головне місце належало:

- обумовленості економічних відносин сильною централізованою владою;
- беззастережне втручання держави в усі сфери економіки;

- регламентація політичного та економічного життя ісламом (державно-релігійна регламентація життя в Османській імперії ісламом носила всеосяжний характер. Від цієї регламентованості бере свій початок сучасний тоталітаризм, що існує на Близькому Сході)

ТЕМА 6. Зовнішньоекономічні зв'язки Київської Русі.

6.1. Особливості формування феодальних відносин на українських землях.

6.2. Розвиток ремесла і становлення міст в епоху середньовіччя.

6.3. Внутрішня і зовнішня торгівля

6.4. Еволюція грошових відносин. Запорозька Січ

6.1. Особливості формування феодальних відносин на українських землях.

Нинішньою економічною наукою, в тому числі і теорією МЕВ епоху Київської Русі розглядається як складова частина тривалого періоду формування феодальних відносин на території, близькій до тієї, яку нині займає Україна як держава. Процес формування феодальних відносин на українських землях проходив під впливом досить складних взаємовідносин із сусідніми державами: Україна постійно, особливо після розпаду Київської Русі знаходилась під впливом інших держав, і це безсумнівно вплинуло на її долю

Виділяють такі періоди розвитку Київської Русі:

- 1) (9 – 12 століття) Період розквіту Київської Русі як великої (на той час) східноєвропейської держави
- 2) (2-га половина 12 – середина 14 століття) Період політичної роздробленості під тиском татаро-монгольського нашествия.
- 3) (друга половина 14 століття – 16 (можливо 17) століття) Перехід українських земель під егіду сусідніх держав (Князівство Литовське, Польща, Князівство Молдовське)

Початок формування феодальних відносин на Україні пов'язується з початком нової ери (вже в першому столітті н.е. дослідники відзначають перші елементи феодальних відносин). Протягом 5-7 століть у східнослов'янських племен відбувається становлення сільської громади. В період 8-9 століття формується союз племен під назвою Руська Земля з центром у Києві.

Поглиблюється майнове і соціальне розшарування в межах сільської громади, в межах громади формується велике землеволодіння як спадщина землеволодіння племінної знаті. В доісторичні часи землі, захоплені різним способом належали переважно вождю племені і його оточенню. В межах сільської громади виникають нові власники великих

земельних ділянок: князі, "лучші мужі" (князівське оточення), воїни-дружинники. Земля поступово за цих умов перетворюється на головне багатство.

В перший період (9-12 століття) дещо видозмінюється землеволодіння як основа розвитку продуктивних сил і умова формування феодальних відносин нового типу, утверджується князівське, боярське і церковне землеволодіння.

В період політичного роздроблення формується зріле феодальне господарювання. Розвиток феодальних відносин відбувається в межах відокремлених невеликих князівств: Київського, Переяславського, Чернігівського, Новгород-Сіверського, Галицького тощо. З одного боку політичне роздроблення Київської Русі значно послаблювало її могутність як єдиної централізованої європейської держави, в межах окремих князівств розвиток феодалізму відбувався прискореними темпами. Знову змінюється характер землеволодіння. В цей період утверджується ієрархічна структура землеволодіння: оскільки Київ все ще мав певну силу, виникає землеволодіння Великого Князя (Київського), землеволодіння місцевих князів, боярське землеволодіння і землеволодіння боярських слуг. Селянське подвір'я в цей період утверджується як основа феодального господарювання.

В другій половині 14 століття переважна більшість українських земель попадає в залежність від західноєвропейських централізованих держав. До великого князівства литовського було приєднано Чернігово-Сіверщину, Київщину, Поділля. Польща підкорила Галичину, західну Волинь і західне Поділля. До складу Молдавського князівства ввійшла Буковина. Угорщина захопила територію теперішнього Закарпаття.

На українських землях формується новий тип господарювання. Виникають великі земельні володіння литовських, польських, угорських і молдавських феодалів. Більше того, десь у 15 столітті формуються такі типи феодального землеволодіння як шляхетське і магнатське. На фоні занепаду і втрати українськими землями значною мірою збільшується церковне землеволодіння.

В період 14-15 століття посилюється закріпачення селянства. Механізм цього закріпачення проявлявся у посиленні земельної, особистої, судово-адміністративної залежності селянина-виробника від феодала. Як правило він не мав власної землі, а лише наділ землі феодала, за що змушений був сплачувати ренту.

Наряду з розвитком і поглибленням феодальних відносин, вже за часів Київської Русі набирає помітного розвитку ремесло і промисли. Ремесло, як і сільське господарство були джерелом формування предметної (товарної) структури як зовнішньої, так і внутрішньої торгівлі. Механізм був подібний до Західної Європи: земельна рента щодо селян і податок на ремісників.

6.2. Розвиток ремесла і становлення міст в епоху середньовіччя.

На останньому етапі її існування, в Київській Русі існувало понад 60 видів ремесла. Відомим і поширеним було прядіння, ткацтво, обробка шкіри, дерева, каменю, гончарство в т.д.

На деякий час розвиток ремесла переривається монголо-татарським нашествям, але пізніше, протягом 14-16 століття відбувається поступове їх відродження і подальший розвиток. І це спонукало до нового періоду розвитку міст на українській території (відновлення їх ролі). Ремісництво в 14-15 столітті набирає високих темпів розвитку в Києві, Кам'янець-Подільському, Луцьку та ін. На кінець 15 століття на українських землях було відомо від 150 до 200 ремесел і ремісничих спеціальностей, а це, звичайно, є свідченням значного збагачення товарної структури внутрішньої і зовнішньої торгівлі.

За "Повістю Времених Літ" за часів Київської русі на її території існувало близько 20 великих і середніх міст. В 13-14 століття таких міст налічувалося близько 300.

На відміну від Західної Європи, на українських територіях королівська влада вищезазначених держав захищала в першу чергу інтереси феодалів, і лише потім – інтереси міст. Більше того, українські міста потерпали як від сваволі власних феодалів, так і іноземних. Основними елементами тиску на міста були повинності, які сплачувалися містами на користь феодалів, різні податі і податки за право на торгівлю, підприємництво і т.д. За таких обставин досить важливим і значним фактором українських міст, або принаймні деяких з них, було надання їм Магдебурзького права. Правителі і самі феодали йшли на такі поступки щодо окремих міст. Головний зміст Магдебурзького права зводився до надання містам права самоврядування (назва йде від хартії прав, що були надані у 13 столітті місту Магдебург). За цією хартією, а відтак і за Магдебурзьким правом міста частково або повністю звільнялися від управління і судочинства феодалів, в містах закріплялися права міських станів (рос. "сословий") міське населення звільнялося від натуральних повинностей на користь феодалів, спрощувалася податкова система, знижувалися грошові податки, податки з торгівлі і промислів. Втіленням самоврядування в містах з Магдебурзьким правом були магістрати.

Протягом 14 століття Магдебурзьке право одержали такі українські міста як Санок (1339 р., Західна Україна), Львів (1356 р.), Кам'янець-Подільський (1374 р.), Луцьк (1432 р.), Кременець (1438 р.), Житомир (1444 р.), Київ (1494 р.). В українських містах Магдебурзьке право було обмеженим для українських купців і міщан.

6.3. Внутрішня і зовнішня торгівля

Щодо розвитку торгівлі, вчені-дослідники приходять до висновку, що на українських землях зовнішня торгівля розвивалася більш жваво, ніж внутрішня. Другою особливістю було те, що у зовнішній торгівлі, як і у внутрішній періоди злету (підвищення активності торгівлі) чергуються із періодами падіння (спадом активності). До речі, для Київської Русі було характерним здійснення зарубіжної торгівлі з великою кількістю держав і територій. За свідченням письмових пам'яток, торговельні шляхи з Києва простиралися із Заходу на Схід, і з Півночі на Південь («Великий шлях із варяг в греки»).

Київські князі підтримували зв'язки з Візантією, Арабським Сходом, Чорноморськими, Азовськими ринками і мали вихід на китайський ринок.

Для Київської Русі була характерна договірна торгівля, значне місце посідав звичайний обмін "товар на товар". Київські князі допускали работоргівлю (продаж в раби холопів [голів родини чи молодих], які не здатні були сплатити мито, податок і т.д.).

Досить багатою для тих часів була предметна структура торгівлі. Зовнішня торгівля супроводжувалася завоюванням ринків збуту і утвердження позицій князів на цих ринках силою війська.

В період занепаду торгівлі в другій половині 12 – 13 столітті змінюється періодом піднесення в 14 столітті Досить активно зовнішня торгівля ведеться в цей період Галицько-Волинською державою, яка користувалася своїм досить вигідним географічним положенням. Вона підтримувала зв'язки з Візантією, Польщею, Генуєю.

Друга половина 14 – 15 століття пов'язане з розширенням внутрішньої торгівлі на українських землях. Саме в цей період набирають поширення "торжки".

Ярмарки носили такий же характер як і в Західній Європі (Париж). Ярмарковими вважалися Львів, Київ, Перемишль, Луцьк, Ярославль та інші.

Торгівля і ремесло регламентуються правилами, що захищали інтереси торговців і зміцнювали позиції держави. Держава прагнула до контролю над зовнішньою торгівлею, але цей контроль не носив такого монопольного характеру, як у Західній Європі. Так в містах дозволялося торгувати тільки місцевим купцям в установлених місцях і навіть в установлений час.

У 1756 році Львову надається складове право. Це право зобов'язувало купця, що займається транзитною торгівлею, зупинитися на 14 днів у Львові і проводити торгівлю своїми товарами, і лише після цього рухатись далі.

6.4. Еволюція грошових відносин. Запорозька Січ.

Пізніше з'являються срібні злитки, які нагадували грошові одиниці, і використовувались в основному при оптовій торгівлі. Історики зазначають про існування тривалий час київської гривні

До 13 століття була поширена чернігівська гривня (на території Чернігівського князівства). Була також спроба ввести в обіг золоту гривню, але вона не отримала підтримки купецтва і майже не використовувалась.

В 13 столітті в обіг запускається срібний злиток "карбованець". Його курс, говорячи сучасною мовою, прирівнювався до половини срібної гривні, а відтак зміст срібла можна вважати на рівні 90-96 грамів.

Перші карбовані монети на Русі почали карбуватися за часів князя Володимира Великого (кінець 10 – початок 11 століття). Першими монетами були золотники і срібляники. До речі, в Київській Русі досить активно використовувалися гроші тих країн і територій, з якими вона підтримувала зв'язки: Арабські країни, Візантія тощо.

Поширення грошей супроводжувалося розвитком грошових відносин і грошових операцій. Як і в інших країнах феодального світу, в Київській Русі становлення грошових відносин супроводжувалося виникненням кредитних відносин і торгівлі в кредит (торгового кредиту). Першим за Київської Русі приймається документ "Статут про рези. Цим статутом регулювалися відсоткові ставки при здійсненні кредитування і торгівлі в кредит.

Крім того значною мірою грошові відносини регулювалися "Руською правдою". За часів її дії вже розрізнялися позики під майнову заставу, надання позики відрізнялося від лихварства.

В 14 – 15 столітті зазначається досить активне поширення грошових відносин на західних землях нинішньої України. Центром таких відносин стає Львів. Він не піднявся до рівня стародавнього Риму, але він мав свою грошову одиницю, причому наряду з великими срібними руськими півгрошами були поширені також мідні динарії, причому срібні руські півгроші карбувалися із зображенням лева (герба Львова) на одній із сторін.

В 14 столітті продовжувалося карбування грошей в Києві (князь Володимир Ольгердович).

Отже грошові відносини мали помірний розвиток, отже дослідники роблять досить обережний висновок щодо системності цього явища (вважати це явище системним можна лише з урахуванням певних застережень).

Щодо ознак банківської справи, ці явища виникають за часів підкорення українських земель сусідніми державами. Так в Росії утверджується обмін векселями. Виникають торгово-банківські доми,

які значною мірою виконують операції, які набрали поширення ще за часів Римської імперії, проте на вищому рівні. Про розмах операцій (обмінних, визначення якості грошей, їх достовірності) свідчить лише перелік грошей, з якими здійснювались операції. Банківсько-торгові дома здійснювали операції з позичковими капіталами, і участь у таких операціях ґрунтувалася на досить високих відсоткових ставках (50 – 100%).

Підводячи підсумки сказаному, можна сказати, що в цілому зовнішньоекономічні зв'язки українських земель після Київської Русі визначалися Русько-Литовським і Польським правом, правом інших держав, які захопили українські землі.

Запорозька Січ.

Значний вплив на розвиток зовнішньоекономічних відносин мало існування Запорізької Січі.

Зовнішньоекономічні і торговельні зв'язки Запорізької Січі спиралися на самодостатній і натуральний характер господарства. Запорожці облаштували своє життя так, що всім необхідним військо і населення забезпечувалося самими запорожцями. В торговельні зв'язки запорожці вступали лише при крайній необхідності в якомусь товарі. Досить поширеним в господарюванні запорожців були різного роду промисли і полювання і це давало їм додатковий продукт, який використовувався для обміну.

Таким чином розвиток продуктивних сил був досить середнім, навіть рудиментарним.

Зовнішньоекономічні зв'язки мали такі характерні риси:

- 1) широка географія торговельних зв'язків запорожців (Константинополь, Москва, Париж тощо);
- 2) обмежена товарна структура обміну, кількість товарів
- 3) головними формами зовнішньоторговельних відносин були прямий товарообмін в поєднанні з відносинами купівлі-продажу (обміну, що ґрунтувався на грошових відносинах).

Запорозька Січ не мала власних грошей. Вони користувалися грошима країн і територій, з якими підтримували торговельні зв'язки (напр. російські червінці і мідні гроші, леви, орти тощо). Дослідники зазначають, що в виробничих відносинах всередині запорозької січі мали місце прояви кредитування, але вони не набрали скільки-небудь великого поширення. Як правило основою кредитних операцій були російські гроші. При отриманні кредиту під заставу віддавалися як правило цінності (а не земля чи майно). За відсутності власної грошової одиниці і власної системи кредиту, навіть ознак банківської системи не було. Існувала лише загальна каса, яка регулювала і надходження і видатки. Кіш, як головна адміністративна одиниця регулював економічну політику. Неабияку роль відігравали чумаки. Як і на інших

українських землях, в Запорозькій Січі відносно розвиненою була митна справа і побори і оподаткування біли такими ж вишуканими і поширеними, як і в інших землях (переїзд через місточок, перехід через кордон). Це певною мірою стримувало торговельні зв'язки Запорозької Січі, оскільки нерідко вона залишалася поза торговельними шляхами.

Висновок: будучи самодостатньою козацька держава, Запорізька Січ водночас підтримувала досить інтенсивні зв'язки з навколишнім світом.

ТЕМА 7. Прояви МЄВ за часів становлення індустріальної цивілізації.

7.1. Міжнародний поділ праці.

7.2. Міжнародна торгівля.

7.3. Рух капіталів.

7.1. Міжнародний поділ праці.

Зазначимо, в першу чергу, що в процесі становлення індустріальної цивілізації відбувається закріплення зв'язків між національними економіками. Особливість такого закріплення, на думку фахівців, полягає в тому, що зв'язки між державами, між національними економіками, перш за все найбільш розвиненими, набуває більш усталеного характеру. В цей же час в структурі світового ринку формується цілий ряд ринків, як складових частин, які не були притаманні попередній цивілізації. Зокрема, визначаються і утверджуються товарні ринки (ринок зерна, ринок металів [як чорних, так і кольорових] ринок тканин, тощо) Формується і утверджується ринок позичкових капіталів, і в першу чергу кредитний ринок. Виникає валютний ринок. Завершується формування міжнародного ринку праці.

Отже, світовий ринок поступово формується як певна міжнародна, а тепер навіть можна сказати і світова система, що має власну структуру.

Основною передумовою формування світового ринку був міжнародний поділ праці. Він визначається як спеціалізація (відносно стійка) країн світу на виробництві певних видів продукції для задоволення потреб світового ринку

Наприкінці 19-го століття і певним чином на початку 20-го століття переважає міжгалузева предметна спеціалізація як основа міжнародного поділу праці.

Великобританія.

В. свого часу отримала титул "майстерні світу". В 19 столітті і на початку 20-го століття спеціалізується на виробництві машин, устаткування, взуття, шкіряної галантереї, чорних металів і виробів з них, виробу харчової промисловості.

Німеччина.

Спеціалізується на сільськогосподарській техніці, залізничному устаткуванні, парових котлах, виробі хімічної промисловості, виробництво спирту на експорт, а також таких похідних технічних культур як цукор тощо.

Франція.

Текстильні машини, шовкові і шерстяні тканини, парфуми (певною мірою).

Отже, вже в 19 столітті в межах національних економік розвинених країн формується досить диверсифіковане експортне виробництво. Тобто, коли ми говоримо про новий характер МПП, то ми підкреслюємо, що розвинені країни спеціалізуються не на одній, а на кількох експортних галузях виробництва.

Скромніше місце в МПП посідали:

- Бельгія: зброя, чорні метали та вироби з них, інструменти для машинобудування;
- Австро-Угорщина: метали, цукор, хміль.

За колоніальними і залежними державами закріплюється статус експортерів сировинних матеріалів (цей статус зберігається і сьогодні для значної частини країн, що розвиваються): бавовна, натуральний каучук, прянощі, кава, цукор (переважно тростиновий). З другої половини 19 століття спершу з'являються ознаки, які потім набирають поширення, внутрішньогалузевої спеціалізації країн, коли на виготовленні однієї і тієї ж експортної продукції спеціалізується декілька держав. Так, наприклад, експортерами чорних металів одночасно виступали: Великобританія, Бельгія; кольорових: Франція, Австро-Угорщина). Внутрігалузева спеціалізація розглядається як основа подальшого кооперування в міжнародному виробництві.

З утвердженням індустріалізації, поширення набирає таке явище, як інтернаціоналізація господарського життя: виникнення ринку позичкових капіталів, світових товарних ринків тощо.

7.2. Міжнародна торгівля.

В період становлення індустріальної цивілізації нового змісту набирає міжнародна торгівля. Як і в попередні епохи їй належить провідне місце в системі світогосподарських зв'язків (як традиційної форми МЄВ). Зміст міжнародної торгівлі міняється, по-перше, у зв'язку з тим, що вона набирає світового рівня і спирається на світовий ринок, по-друге, докорінно міняється товарна структура експорту-імпорту у світовій економіці.

Значною мірою зростають масштаби міжнародної торгівлі. Наприклад, за період 1720-1780 роки обсяг міжнародної торгівлі зростає

в 2,1 рази, за період 1800–1880 рр. обсяги міжнародної торгівлі зростають більше ніж в 10 разів, за період 1896–1913 рр. міжнародна торгівля зростає ще в 2,5 рази.

Зростання обсягів торгівлі відмічається переважно між розвиненими країнами того часу – індекси зовнішньоторговельного обороту у вартісному виразі в період 1800-1900 рр. мали такі значення:

Великобританія	1324%
Німеччина	975%
США (1800-1913)	5461%.

Протягом 19-го століття провідне місце у світовій торгівлі належало Великобританії (вона зберігала лідерство до I світової війни), причому ці позиції були обумовлені такими показниками:

- швидке зростання виробництва товарів на експорт – ґрунтувалося на низькій вартості продукції, на високій якості;
- розвинений торговельний флот;
- наявність великої кількості колоній, за рахунок низької вартості сировини з яких забезпечувалися низькі експортні ціни;
- швидкі темпи індустріалізації економік провідних країн світу, які потребували сучасного рівня виробництва, різних видів продукції, що створювало попит на світових ринках.

Досить різноманітною була зовнішньоторговельна політика країн тодішнього світу, причому слід зауважити, що вже в 19 столітті розвиненими країнами формувалася гнучкий підхід щодо формування зовнішньоекономічної, зовнішньоторговельної політики і стратегії. Так, Великобританія проводила політику вільної торгівлі в поєднанні з поміркованим протекціонізмом. І саме через таке поєднання одного принципу з іншим їй вдавалося утверджувати свої позиції лідера у світовій економіці.

Прусія, а пізніше об'єднана Німеччина, проводить політику переважно вільної торгівлі. Тут є прямий інтерес Німеччини, яка потребувала імпорту великих обсягів зерна.

В той же час Франція постійно надавала перевагу протекціоністській політиці і активному використанню механізмів митного регулювання експортно-імпортних відносин.

США досить цікаво формували власну зовнішньоторговельну політику, орієнтуючись на власні потреби і кон'юнктуру світових ринків. Вони періодично переходили від принципів вільної торгівлі до принципів протекціонізму, виховуючи повагу до власних національних інтересів у відносинах із закордонними партнерами.

Країни-виробники зерна на експорт, в тому числі Великобританія, часто використовували принцип протекціонізму щодо експорту цього продукту.

Географічна структура світової торгівлі в 19 – на початку 20 століття.

Питома вага Західної Європи в світовій торгівлі того часу перевищувала 60%, США + Південна Америка – 20%, Азійський регіон – понад 11%, країни Африки і Австралія – близько 6%.

Відбуваються значні зміни в структурі товарообміну в межах епохи становлення індустріальної цивілізації. Протягом 19 століття переважав обмін промислових виробів на сировину і продукти харчування. На початку 20-го століття в товарній структурі експорту-імпорту зростає питома вага фабрикатів (кінцевої продукції промислового виробництва). В товарообміні між розвиненими країнами провідне місце належить завершеній промисловій продукції. В експорті Великобританії доля фабрикатів становила близько 78%, Франції – понад 60%, Німеччини – близько 60%.

7.3. Рух капіталів.

В процесі становлення індустріальної цивілізації утверджується експорт капіталів як відносно нова форма розвитку МЄВ, в першу чергу позичкового капіталу. При цьому зростають обсяги вивезення позичкового капіталу. Нетто-експортерами виступають Великобританія, Франція, Німеччина, Бельгія, Швейцарія, Голландія. Серед найбільших нетто-імпортерів були США, а також Росія. Значною мірою статус нетто-імпортерів позичкового капіталу закріпився за залежними і колоніальними державами. Так, Великобританія надавала позики цілому ряду Латиноамериканських країн. Характерно, що в другій половині 19 – на початку 20 століть до колоній та залежних країн спрямовується від $\frac{2}{3}$ до $\frac{3}{4}$ експорту позичкового капіталу. Галузева структура експорту капіталів була такою: на першому місці розташувалося фінансування залізниць; потім ішло будівництво автомобільних доріг; торгівля, банки, страхова справа, сировинні галузі, розвиток плантаційного господарства.

Ринок робочої сили.

З утвердженням індустріальної цивілізації завершується формування ринку робочої сили. Основним ринком в 19 – на початку 20 століття був ринок в Північній Америці. В першій половині 19 століття із Західної Європи до Північної Америки іммігрувало близько 5 млн. чоловік. У другій половині 19 століття – близько 18 млн. чоловік. Ринок праці стає постійною складовою частиною світового ринку, а відтак і світової торгівлі.

Міжнародна валютна система.

В процесі розвитку індустріальної цивілізації формується перша міжнародна валютна система, і таким чином цим було започатковано

перший етап формування світової валютної системи. Міжнародна валютна система в 19 столітті формується під впливом Великобританії.

В кінці 18 століття у Великобританії була створена національна валютна система золотого стандарту. За цією системою в межах національної економіки Великобританії функціонували монети, що мали золотий вміст.

Поступово під впливом Великобританії в міжнародному співтоваристві формується думка, а потім і вживається ряд заходів для формування подібної системи на міжнародному рівні з метою спрощення міжнародних розрахунків.

Перша міжнародна валютна система юридично була оформлена Паризькою міжнародною конференцією 1867 року. Це була валютна система золотого стандарту. В літературі її називають "Паризькою валютною системою". Це означає, що основним принципом функціонування міжнародної валютної системи був золотий паритет як основа валютних курсів в міжнародних розрахунках. Курс валют держав, які приєдналися до цієї системи, визначався вмістом в них золота. В міжнародних розрахунках золото використовувалося в чистому вигляді.

Різні країни поступово приєднувалися до Паризької валютної системи. Росія приєдналася до цього стандарту в 1898 році.

Коливання курсів валют в межах золотого стандарту відбувалося в межах так званих "золотих точок". Вони визначалися різницею в ціні на золото, яка виникала в процесі транспортування із однієї країни в іншу.

Ще один принцип функціонування золотого стандарту: національні валюти були ідентичними до міжнародної, тобто і там і там золото відіграло всі функції грошей (в межах національної економіки це були монети із золотим змістом, в міжнародній торгівлі – в чистому вигляді).

ТЕМА 8. Становлення світового ринку.

8.1. Еволюція становлення світового ринку

8.2. Світовий ринок як економічна категорія.

8.3. Особливості функціонування світового ринку (19 – початок 20 століття)

8.1. Еволюція становлення світового ринку

Існує судження, що становлення світового ринку пов'язане з індустріальною цивілізацією. Так, звичайно, ми можемо говорити, що цілий ряд явищ, які не мали прояву в попередні епохи, утверджують себе на рівні індустріальної цивілізації. В той же час ми говоримо про

традиційні форми прояву МЕВ: спеціалізація, поділ праці, торгівля, які створювали певні ознаки світового ринку задовго до індустріальної цивілізації.

Світовий ринок проходить у своєму розвитку і становленні кілька етапів (і лише завершальна частина цього процесу належить індустріальній цивілізації). В історичному плані, світовий ринок, а точніше його ознаки, виникає за стародавніх часів. Мова йде про те, що саме в цю епоху міжнародна торгівля, торгівля між цивілізаціями, набирає вигляд власне торгівлі, тобто обмін, опосередкований грошовими відносинами починає переважати (хоча звичайно натуральний обмін залишається, як допоміжний, додатковий тип господарських зв'язків). Але особливість прояву світового ринку в стародавні часи полягає в тому, що він носив внутріконтинентальний (локальний) характер: оскільки світовий ринок був обмежений певним континентом (Азійський ринок, Європейський ринок). Причому ці локальні ринки функціонували на рівні самодостатності. Зв'язки між цими локальними ринками, як ознаки формування світового ринку носили епізодичний характер. За стародавніх часів головними суб'єктами торгівлі на рівні локального ринку виступали Фінікія, Стародавній Єгипет, Індія, Греція, Рим, території Середземномор'я. За соціально-економічною характеристикою світовий ринок за стародавніх часів був ремеслено-рабовласницьким.

За феодального середньовіччя, особливо в період пізнього феодалізму, стародавній світовий внутріконтинентальний ринок переростає в міжконтинентальний. Досить активними стають торговельні зв'язки між Китаєм, Індією, Аравійським півостровом, Північню Африки. Ці зв'язки проявляються через Левантійську торгівлю у взаємовідносинах між Західною Європою і Сходом.

Новим і великим кроком до розвитку міжконтинентальної торгівлі стали Великі географічні відкриття кінця 15 – початку 16 століття:

1497 – 1498 рр. Подорож Васко да Гама – завершилося відкриттям морського шляху від Західної Європи до Індії, в результаті чого на якісно новому рівні були об'єдані два регіональні ринки: Західноєвропейський і Східний.

1492 Перша подорож Колумба до Америки – завершилася відкриттям Америки. Це спричинило до розвитку господарських і торговельних зв'язків між Європою і Американськими континентами.

1519 – 1521 рр. Кругосвітнє плавання Магеллана – призвело до об'єднання всіх континентальних і локальних ринків в єдину систему господарських і торговельних зв'язків.

Отже, Великі географічні відкриття стали вирішальним кроком до остаточного формування світового ринку.

За соціально-економічною оцінкою світовий ринок епохи феодалізму визначався як ремеслено-феодальний.

На межі аграрної та індустріальної цивілізації на розвиток господарських і торговельних зв'язків впливають такі фактори як:

- виникнення капіталістичних (або капіталізованих) підприємств;
- відокремлення промисловості від землеробства;
- спеціалізація сільського господарства в різних районах світу на виробництво певних видів товарної продукції. Наприклад, в Латинській Америці формується господарство, яке ґрунтується на тропічному рослинництві, в Америці та Австралії виникає спеціалізація на вирощуванні цукрової тростини і відповідно експорті тростинового цукру;
- диверсифікація промислового виробництва і виникнення на цій основі багатогалузевості.

Ми вже говорили, що в умовах 18 – 19 століття формування світового ринку супроводжується виникненням нових міжнародних ринків (товарні ринки, ринки капіталів, праці).

Розвиток світового ринку являється середовищем реалізації світової торгівлі і нагромадження великих капіталів, причому, з одного боку це нагромадження відбувається за рахунок рослих масштабів міжнародної торгівлі, з іншого боку – за рахунок існування колоніальної системи і прямого пограбування розвиненими країнами своїх колоній (закупка дешевої сировини тощо).

Вирішальну роль в формуванні світового ринку і світової торгівлі відіграє міжнародний поділ праці. З одного боку кожна країна, у відповідності із міжнародним поділом праці визначає своє місце в системі світогосподарських зв'язків (тут проявляється прагнення розвинених країн закріпити і поширити власні досягнуті позиції, а також прагнення колоній посісти вищий рівень в міжнародному поділі праці). По-друге, в межах міжнародного поділу праці проявляється диференціація виробництва між регіонами світу за певними галузями.

В період 19- початку 20 століття на формування світового ринку здійснює вплив процес виходу спеціалізації індустріального (капіталістичного) виробництва за межі національних економік (інтернаціоналізація господарського життя). Своєю завершення світовий ринок і світова торгівля набирають в результаті повного розвитку капіталістичного машинного виробництва.

8.2. Світовий ринок як економічна категорія.

Світовий ринок як економічна категорія характеризується з кількох позицій:

1) По-перше, він розглядається як підсистема світового господарства із власною структурою і закономірностями розвитку.

2) Функціонування світового ринку як економічної категорії пов'язується з обміном величезної маси товарів (пізніше послуг) за межами національних економік (і в цьому також є прояв інтернаціоналізації господарського життя).

3) Функціонування світового ринку пов'язано з опосередкуванням міжнародної торгівлі валютно-кредитним і фінансовим забезпеченням відповідного рівня (див. минулу лекцію "Міжнародна валютна система золотого стандарту").

Етапи становлення світового ринку в межах індустріальної цивілізації.

Світовий ринок на період становлення індустріальної цивілізації проходить стадію підготовки капіталістичного виробництва (перехід від мануфактури до фабрично-заводського виробництва), стадію машинного виробництва на рівні окремих підприємств, стадію індустріального виробництва на корпоративному рівні.

8.3. Особливості функціонування світового ринку (19 – початок 20 століття).

Характерні риси становлення світового ринку в межах індустріальної цивілізації.

1) В період 18 – початок 20 століття світовий ринок детермінований товарною природою індустріальної цивілізації. Мова йде про те, що економічні і торговельні зв'язки між країнами здійснюються на принципах вигідності, прибутковості, а ці принципи в свою чергу обумовлювалися

національними економічними інтересами країн світу. Утвердившись в зазначений період, дана характеристика залишається за світовим ринком і на сьогодні.

2) Світовий ринок 19 – 20 століття характеризується переважно анархією виробництва і конкуренції. За таких умов плановість і збалансованість були характерними для окремих підприємств. На державному і міжнародному рівні виробництво і торгівлі "пливли на хвилях стихії і анархії". Інститути, а також структури, за допомогою яких можна було б регулювати такі відносини на державному та міждержавному рівні, з'являються значно пізніше (в післявоєнний період).

3) До світової торгівлі залучаються країни з різним розвитком національних економік.

Світовий ринок, як і світове господарство в цілому, періодично переживає кризові явища, причому на початку 20-го століття ці потрясіння стають значно глибшими (пов'язані з I світовою війною 1914-1918 рр., Велика Депресія 1929-1933 рр.)

ТЕМА 9. Індустріальна цивілізація та система економічних відносин світового господарства

9.1 Формування акціонерної власності

9.2 Монополізація капіталу і виробництва

9.3 Нова роль банків в розвитку міжнародних валютно-кредитних відносин.

9.4 Вивіз капіталу

9.1 Формування акціонерної власності

Як наслідок процесів, пов'язаних з промисловим переворотом розвитком продуктивних сил нового типу, а відтак і розвитку нового типу виробничих відносин, в капіталістичному суспільстві відбуваються зміни, пов'язані, по-перше, з централізацією капіталу, а відтак і з централізацією виробництва. Капітали, нагромаджені в первісний період їх формування потребували конструктивного виходу: капітали нагромаджувалися не заради нагромадження чи збереження, а з метою розширення їх кількості і масштабу, заради одержання нових капіталів (думка Маркса).

Процес нагромадження капіталів в 2-й половині 19 століття проявляється у вигляді централізації.

Централізація капіталу означає зростання або збільшення його розміру шляхом об'єднання кількох самостійних капіталів або шляхом поглинання одним великим капіталом інших, менших за обсягом капіталів.

Оскільки, як правило капітал за часів індустріальної цивілізації проявлявся як підприємницький, то централізація капіталу супроводжувалася і централізацією виробництва. Об'єднання кількох капіталів або поглинання одним капіталом інших супроводжувалося розширенням інвестиційних можливостей, а це в свою чергу означало збільшення масштабів виробництва за рахунок або об'єднання кількох фірм чи виробництв, або за рахунок поглинання великими виробниками дрібніших. Цей процес власне характеризував розвиток індустріальної цивілізації в 2-й половині 19 – на початку 20 століття.

Паралельно централізації капіталу і виробництва відбувається і його концентрація.

Концентрація капіталу являє собою збільшення обсягів індивідуальних капіталів переважно шляхом реінвестування прибутку або частини прибутку.

Реінвестування прибутку і додаткової вартості визначається також як процес капіталізації грошових нагромаджень (перетворення прибутку в капітал).

Утвердження індустріальної цивілізації супроводжується також виникненням і поширенням акціонерної форми капіталу.

Акціонерна форма централізації капіталу визначається як залучення зовнішніх джерел інвестування у виробництво шляхом випуску (емісії) акцій і поширення їх на ринку цінних паперів.

На основі акціонерного капіталу виникають величезні господарські акціонерні комплекси, причому ці комплекси спираються на нову структуру власності. Сутність її полягає в тому, що співвласниками фірми чи підприємства – емітента акцій стають власники акцій, які за умови успішного розвитку акціонерного об'єднання одержують частину прибутків, а за умови краху підприємства чи фірми втрачають суму, витрачену на акції.

За таких умов акціонерні товариства вважаються більш вигідною формою вкладання надлишкових чи вільних коштів підприємств та фізичних осіб.

Поступово акціонерні компанії проникають в такі сфери, як виробництво, збут виробленого, кредитні відносини, страхова справа, транспорт та інші. Проникаючи в згадані сфери, акціонерні об'єднання виростають до рівня монопольних утворень, які починають панувати в тій чи іншій сфері національної економіки. Тому вважається, що акціонерній формі централізації капіталу належить особлива роль в монополізації економіки.

В певний час акціонерні товариства перетворюються в головну організаційну форму великих капіталістичних підприємств.

За рахунок акціонерної організації виробництва і підприємницької діяльності на рубежі 19 – 20 століть було забезпечено швидкий розвиток цілої низки основних галузей промислового виробництва (металургійної, добувних галузей, машинобудування тощо).

Цікаво зазначити, що значною мірою акціонерний капітал використовувався на створення інфраструктури, адекватної зростанню капіталістичного виробництва: поява перших автомобілей тут же стимулювала будівництво автомобільних доріг, розвиток залізничного транспорту призвело до будівництва залізниць тощо.

9.2 Монополізація капіталу і виробництва

В епоху імперіалізму акціонерні товариства стають головною організаційно-правовою формою капіталістичних підприємств а також монополій в усіх сферах економіки (в першу чергу в розвинених країнах). Процеси централізації і концентрації капіталу обумовили формування великого виробництва, оснований на масштабних вкладеннях капіталу. Велике виробництво починає домінувати в провідних галузях економіки (чорна металургія, вугільна, нафтодобувна промисловість, машинобудування, транспорт, виробництво зброї). Утвердження великого виробництва в основних галузях економіки обумовлює еволюцію капіталізму вільної конкуренції в монополістичний капіталізм.

Основними формами монополістичних об'єднань на той час були:

- акціонерні об'єднання (або акціонерні товариства (їх ще часто називають акціонерні компанії),
- компанії, що утворювалися шляхом злиття раніше незалежних компаній (ця форма монополізації капіталу була поширена переважно в США).

В Західній Європі набули поширення такі види монопольних об'єднань як картелі і синдикати.

Картелі об'єднували підприємства однієї галузі, регулювали обсяги виробництва компаній-учасниць такого об'єднання ринки збуту для кожного підприємства-учасника. Таким чином, картельна форма була пов'язана з числом зовнішніми діями цих картелів. Пізніше картельна форма набула поширення і на міжнародному рівні.

Синдикати також на той час об'єднували підприємства однієї галузі і виконували приблизно такі ж функції як і картелі, але були більшою мірою централізованими. Особливість синдикату полягала в тому, що його основна функція зводилася до концентрації збуту продукції, тобто синдикат брав на себе всі клопоти, пов'язані із збутом продукції, випущеної учасниками даного об'єднання. В межах синдикату як реалізація виготовленої продукції, так і закупки сировини концентрувалися в так званих "конторах з продаж". Сировина та обсяги випуску кінцевої продукції розподілялися у відповідності із квотою (чи домовленістю). Синдикатна форма монополістичних об'єднань була поширена в російській, а відтак і в українській економіці. Одним із перших в Росії був створений цукровий синдикат, заснований в Києві в 1887 році з'їздом цукрозаводчиків.

Поширеною при утворенні галузевих і міжгалузевих об'єднань була система участі. По суті, в основі цієї форми монополізації знаходиться акціонування підприємницької компанії. Як правило, система участі пов'язана з діяльністю надвеликих за розмірами

компаній. Такі компанії, емітуючи акції у великих обсягах втрачають контроль за їх поширенням на ринку цінних паперів. В таких умовах достатньо було накопичити 10% - 20% акцій щоб претендувати на участь в об'єднанні, а також в управлінні цим об'єднанням.

9.3 Нова роль банків в розвитку міжнародних валютно-кредитних відносин.

У зв'язку із поширенням явища капіталізації і централізації змінюється роль банків. Ці зміни пов'язані з тим, що банки із посередників перетворюються у всесильних монополістів. Володіючи великими сумами капіталів банки починають брати безпосередню участь у створенні галузевих і міжгалузевих промислово-фінансових комплексів. Мова йде про участь у фінансуванні розвитку промислового виробництва, а оскільки таке фінансування набуває великих масштабів, то відбувається злиття підприємницького капіталу з банківським. Виникає нове явище, яке економістами було названо "фінансова олігархія" (2-га половина 19 століття – 30-ті роки 20 століття). Вона характеризувалася як верхівка монополістів-підприємців в особі великих власників капіталу, найбільш впливових представників торговельно-промислових і фінансових монополій. Ця верхівка і уособлювала панування фінансового капіталу в економічному і політичному житті розвинених країн.

Особливість фінансової олігархії полягала в тому, що, як правило, вона формувалася на сімейно-династійній основі. В США, наприклад, олігархія трималася на таких сімействах як Рокфеллери, Мюллери, Дюбони. У Великобританії: Ротшільди, Шредери. В Німеччині панували Сіменси, Тіссони.

Отголоски існування олігархії такого рівня ще давали себе знати після 2-ї Світової війни, але їм на зміну поступово прийшли ТНК.

9.4 Вивіз капіталу

Вивіз капіталу – вивезення за кордон ТНК, державами та міжнародними фінансово-кредитними організаціями вартості у грошовій або товарній формі з метою виробництва і привласнення монопольне високих прибутків а також отримання інших вигод. У категорії «вивезення капіталу» слід виділяти соціально-економічну (або суспільну) форму і матеріально-речовий зміст. У першому випадку вивезення капіталу означає процес формування в іншій некапіталістичній країні антагоністичної суперечності між власниками засобів виробництва, фінансових та інтелектуальних ресурсів і

найманими працівниками, а отже, й відповідного капіталістичного виробничого відношення.

Якщо брати до уваги, що капітал за своїм економічним змістом є сукупністю або системою виробничих відносин (або відносин економічної власності), що базується на експлуатації найманої праці, то експорт капіталу означає процес формування в некапіталістичній країні капіталістичних виробничих відносин. Оскільки капітал має свій речовий зміст (засоби виробництва гроші, інші ресурси) то формування таких відносин здійснюється за допомогою вивезення капіталу насамперед у підприємницькій і грошовій формі. Якщо капітал вивозиться з більш розвинутої країни в менш розвинуту капіталістичну країну то цей процес супроводжується формуванням більш зрілих відносин капіталістичної власності (а отже, й капіталу), більш досконалих форм капіталістичних виробничих відносин. Таким чином здійснюється процес інтернаціоналізації капіталу (економічної власності, заснованої на експлуатації тощо), а отже, капіталістичних виробничих відносин.

Основними суб'єктами вивезення капіталу в сучасних умовах є ТНК, державні та наддержавні органи. Найважливіша кінцева мета вивезення капіталу – привласнення монопольне високих прибутків. Крім цього, вивезення капіталу може здійснюватися з метою отримання інших вигод (політичних, військових тощо).

На відміну від домінування вивезення товарів на нижчій стадії розвитку капіталізму (XVI-XIX ст.), вивезення капіталу переважає на вищій стадії еволюції капіталізму – у XX ст. Це зумовлено процесом монополізації виробництва, виникненням і розвитком гігантських монополістичних (у т.ч. олігополістичних) об'єднань, появою ТНК, які зосередили в своїх руках величезні прибутки і шукають шляхів їх найвигіднішого вкладення. Так, у середині 90-х норма прибутку американських ТНК у країнах, що розвиваються, приблизно у 2 рази була вища, ніж всередині країни. Причиною цього є дешева робоча сила, сировина тощо.

Вивезення капіталу також зумовлюється дією закону нерівномірності економічного розвитку, зокрема нерівномірним розвитком окремих держав і регіонів світового господарства. В країні, яка вийшла на передові позиції, швидше відбувається процес створення надлишкового капіталу, який можна використати всередині країни, але для якого шукають більш прибуткове застосування.

Крім того, вивезення капіталу зумовлене асинхронним характером протікання капіталістичного циклу, наявністю протекціоністських бар'єрів, що перешкоджають вивезенню товарів, процесом інтернаціоналізації виробництва та іншими причинами. Вивезення

капіталу здійснюється у двох основних формах підприємницькій і позичковій.

Вивезення підприємницького капіталу означає інвестиції у промисловість, транспорт, сільське господарство, банківські підприємства тощо, через будівництво нових або купівлю вже існуючих підприємств внаслідок придбання їх акцій. Це призводить до утворення власності за кордоном. Позичковий капітал вивозиться у формі короткотермінових або довготермінових позик та кредитів. Це дає можливість отримувати фіксований дохід у вигляді відсотка, але не призводить до утворення власності за кордоном.

Загальну суму капіталу, що функціонує за кордоном, становлять іноземні інвестиції. Згодом їх джерело розширюється за рахунок капіталізації додаткової вартості, використання амортизаційних відрахувань, випуску акцій тощо. При вивезенні підприємницького капіталу інвестиції поділяються на прямі (дають можливість здійснювати контроль за підприємством, для цього достатньо придбати до 10% акцій) та на портфельні (не дають права на контроль, а лише на отримання прибутку).

Крім того, за джерелами фінансування розрізняють державний, недержавний (приватний, груповий), наддержавний види капіталу. В межах державного капіталу розрізняють такі його форми позики, дари (гранти), допомогу. Недержавний вид вивезення капіталу можуть здійснювати юридичні та фізичні особи, приватні (окремі індивіди) або сім'я чи групові інвестори у формі капіталовкладень, міжбанківського кредитування, торговельних кредитів тощо.

Надаються також маркетингові, управлінські, інжинірингові послуги, здійснюються лізингові операції що мають певні інвестиційні можливості. Найважливішу роль серед різних форм інвестицій відіграють прямі капіталовкладення. Це зумовлено тим, що їх суб'єкти здійснюють постійний контроль за цим капіталом (в той час як капіталом в позичковій формі на час надання кредиту розпоряджається імпортер), що прямі інвестиції гарантують стабільний ринок (або формують основу для виходу на ринки інших країн), такі інвестиції дають право безпосереднього контролю (за наявності контрольного пакета акцій) або активної участі в управлінні підприємством через механізм реінвестування прибутків, придбання частини акцій за кордоном (але не контрольного пакета), внутріфірмових позик або внутріфірмової заборгованості, а також через використання неакціонерних форм (укладання субконтрактних угод, ліцензійних угод, френчайзингу тощо).

ТЕМА 10. МЕВ України

10.1. Місце України в системі міжнародних економічних відносин.

10.2. Економічні проблеми світогосподарської інтеграції України.

10.3. Системна інтеграція у світове господарство. Інтеграційна макровзаємодія на міжрегіональному рівні. Стратегічні пріоритети.

10.1. Місце України в системі міжнародних економічних відносин.

Україна як член ООН входить до держав світового співтовариства. Це означає, що вона визнає і виконує Статут ООН, міжнародне право, які регулюють міждержавні, політичні, соціальні, культурні і, безумовно, економічні міжнародні відносини. Останні мають важливе значення для економічного розвитку України. Але раціональне використання переваг міжнародних економічних відносин можливе лише у разі інтегрування економіки України у світове господарство.

Розгляд проблеми розвитку України у системі світового господарства свідчить, що її економіка має значний інтеграційний потенціал, усі підстави і значні можливості для поступового входження у світову економіку. Україна традиційно займає одне з провідних місць серед держав СНД щодо розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Це зумовлено тим, що в нашій країні існують вагомні об'єктивні матеріальні передумови, які, виступаючи як інтеграційний потенціал, сприяють розвиткові зовнішньоекономічних зв'язків: природні й трудові ресурси, виробничі потужності, науково-технічний потенціал, географічне розташування, транспортне забезпечення, геополітичне становище.

Опираючись на ці передумови, Україна досягла певних результатів у розвитку експортного виробництва. Зіставлення показників, які характеризують місце України у загальному експортному потенціалі країн, що входили до колишнього СРСР, показує значну роль України у цьому процесі. Так, частка України в останні роки існування СРСР становила 20% загальносоюзного експорту. Він направлявся з України у 123 країни світу, об'єктами міжнародних зв'язків були понад 1400 підприємств України. Частка України у колишньому загальносоюзному експорті по окремих видах продукції досягала 50-100 відсотків.

Регіональні можливості експортного потенціалу України залежать від рівня розвитку окремих економічних районів, серед яких, безумовно, виділяється Донецько-Придніпровський, на який припадає 2/3 експорту України. Належне місце у розвитку зовнішньоекономічних зв'язків України посідає прикордонне співробітництво, в першу чергу економічні зв'язки західних областей з відповідними прикордонними районами Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії. Існують, наприклад, достатньо тісні зв'язки між Чернівецькою областю України і Сучавським

повітом Румунії. Але в цілому прикордонне співробітництво у загальному обсязі зовнішньої торгівлі невелике, має місцеве значення і потребує подальшого розвитку.

Незважаючи на значні потенціальні можливості входження України у систему світового господарства, нині існують об'єктивні причини, що стримують її рух до світового ринку. По-перше, треба мати на увазі, що Україна, як молода суверенна держава, ще не має достатнього досвіду налагодження економічних зв'язків з країнами світового співтовариства. Це стримує процес інтеграції національної економіки у світову. По-друге, значною перешкодою є те, що Україна, як частина, що входила у минулому до складу СРСР, певною мірою ліквідувала структури, за допомогою яких здійснювалася загальносоюзна зовнішньоекономічна діяльність. Але нових органів, які можуть проводити на всіх рівнях національну зовнішньоекономічну політику України, ще недостатньо.

Відбувається формування відповідних структурних елементів на рівні міністерств, відомств, об'єднань підприємств, територіальних органів державної влади, які мають сприяти виходу на міжнародну арену.

Сьогодні Україна як суверенна держава є членом таких міжнародних економічних організацій, як МВФ, Світовий банк, ЮНКТАД та ін. У цих організаціях Україна не тільки може проводити політику захисту своїх економічних інтересів, але й сама впливати на хід подій у світовій економіці.

Але головні причини стримування руху України до світових ринків сьогодні - це, насамперед, наслідки глибокої загальної кризи, яка сьогодні долається інтегрування з державами СНД (які теж знаходились у стані економічної кризи), що об'єктивно зумовлено існуванням традиційних зв'язків між ними; низький рівень якості продукції, яка випускається та неконкурентоспроможність її на світових ринках; недосконалість системи управління зовнішньоекономічними відносинами і відсутність чіткої й сталої правової бази для них; відсутність кваліфікованих кадрів.

10.2. Економічні проблеми світогосподарської інтеграції України.

Україна і ЄС. Європейський Союз у свій час визнав проголошення незалежності України, запропонував реальну підтримку шляхом передачі ноу-хау в рамках своєї програми ТАСІС та оцінив глобальність завдання економічної та соціальної перебудови.

З 1991 року Європейський Союз виступає найбільшим надавачем двосторонньої підтримки України, а загальна допомога від ЄС та його

країн-членів склала понад 3 млрд. ЕКЮ на кінець 1996 року, з яких близько 1/3 становлять гранти.

Програма ТАСІС (Technical Assistance Section) Європейського Союзу передбачає надання ноу-хау для підтримки політики реорганізації і перетворень у країнах-партнерах.

Діяльність ТАСІС зосереджується на чотирьох основних сферах:

1. Інституційна реформа та розвиток.
2. Підтримка економічних реформ та розвиток приватного сектора.
3. Енергетика та навколишнє середовище.
4. Ядерна безпека.

1. Заходи, що здійснюються в сфері інституційної реформи і розвитку, зосереджуються на адаптації інституційної структури, яка сприяє розвитку суспільства на базі демократичних принципів та ринкової економіки. Розвиток здійснюється в контексті Угоди про Партнерство та Співробітництво, якою визначено структуру політичного, економічного та культурного співробітництва між Україною та ЄС.

Суть таких заходів полягає в наступних положеннях:

- сприяння адаптації українського законодавства до вимог світового ринку;
- забезпечення підтримки процесу реформ шляхом підготовки державних службовців на центральному та місцевому рівнях;
- сприяння розробці всебічної політики зайнятості і вирішенню питань безпеки праці, а також перепідготовки та перекваліфікації працівників;
- забезпечення підтримки в посиленні соціального захисту населення;
- сприяння розвитку системи кваліфікованого навчання менеджменту для підтримки підприємництва в Україні.

2. Заходи в сфері розвитку приватного сектора зосереджені на сприянні реструктуризації підприємств, забезпеченні довготермінового фінансування приватних підприємств та підтримці розвитку підприємництва.

3. У ряді пріоритетних секторів ТАСІС розробляє проекти з урахуванням екологічних чинників і фінансує велику кількість центрів з проблем енергетики у нових незалежних державах, розробляючи стратегію енергозабезпечення, налагоджуючи діалог між фахівцями різних країн з питань енергетики.

Потрібно відмітити, що в рамках проектів частково вирішуються проблеми нерентабельної вугільної промисловості.

Охорона навколишнього природного середовища розглядається в Міждержавній програмі прикордонного співробітництва.

4. З метою надійного забезпечення ядерної безпеки в рамках ЄС була розроблена багатостороння програма ТАСІС з ядерної безпеки з урахуванням стану АЕС, механізмів управління, експлуатації та обслуговування атомних станцій[11, с. 156-157].

У 1994 році Європейська Рада на о. Корфу (Греція) та саміт Великої Сімки в Неаполі запропонували Україні всебічний план дій з ядерної безпеки та енергетики, спрямований на закриття ЧАЕС до 2000 року в контексті ринкової реформи в енергетичному секторі.

Європейська Рада виділила значну фінансову допомогу для підтримки втілення плану дій - 100 млн ЕКЮ в грантах від Програми ТАСІС на три бюджетні роки (1994-1996 рр.).

Цікавим є той факт, що у вересні 1996 року було підписано нову Індикативну програму ТАСІС, яка охоплює 4 роки (1996-1999 рр.). Внаслідок цього фінансова допомога становила близько 540 млн ЕКЮ в грантах для проектів з модернізації державного управління та політики, сприяння розвитку приватних підприємств, відновлення енергетичного сектора та захисту навколишнього середовища.

Сфера співробітництва між ЄС та Україною дуже різноманітна: наука і технологія, вища освіта, промисловість, сільське господарство, енергетика, транспорт і телекомунікації.

ЄС надає гранти, економічну, технічну та фінансову допомогу у формі позик для підтримки платіжного балансу, а також виступає найбільшим торговельним партнером за межами СНД і найбільшим інвестором в Україні.

10.3. Системна інтеграція у світове господарство. Інтеграційна макровзаємодія на міжрегіональному рівні. Стратегічні пріоритети.

Значна увага в Плані дій приділяється торгівлі й реформі ринкових відносин. Згідно з Планом, поступово будуть скасовані всі експортні та імпорتنі обмеження. Буде здійснено поступове скасування експортного мита на брутто чорних металів відповідно до двосторонньої угоди між Україною та ЄС. Необхідно здійснити митну реформу з метою спрощення проходження товарів через митницю й усунення бюрократичних перепон. Поступово будуть усунені кількісні обмеження імпорту, його ліцензування.

План дій передбачає створення сприятливих умов для руху капіталу. При заснуванні компаній необхідно забезпечити повне дотримання режиму найбільшого сприяння та національного режиму. Дискримінаційні заходи, що впливають на діяльність компаній ЄС та України, мають бути скасовані. Дочірні компанії або філії ЄС, а також України, мають діяти в умовах, не менш сприятливих, ніж ті, в яких

діють національні компанії. Поступово скасовуються обмеження щодо заснування компаній.

План дій декларує необхідність забезпечення вільного руху капіталу, пов'язаного з прямими та іншими інвестиціями, гарантування захисту іноземних інвестицій, а також ліквідації або репатріації капіталовкладень або прибутку з них.

У сфері транспорту вважається за необхідне розробити і впровадити національну транспортну стратегію, яка включала б розвиток національної транспортної інфраструктури. Передбачається продовжувати участь у спільному розвитку транс'європейських коридорів, а також у програмі ТРАСЕКА. Буде розвиватися співробітництво у сфері супутникової навігації. Учасники Плану дій візьмуть активну участь у сприянні розвитку Дунаю з метою повного використання його потенціалу як однієї з головних складових європейського внутрішнього водного транспорту.

У галузі енергетики передбачається затвердити спільну енергетичну політику України та ЄС. Розглядається можливість участі України в Європейській енергетичній програмі. Вважається за доцільне диверсифікувати постачання нафти й газу в Україну; в цьому відношенні приділяється увага нафтопроводу Одеса—Броди—Польща. Важливе значення має впровадження реструктуризації українських вугільних шахт, безпеці їх експлуатації.

План дій передбачає також заходи щодо охорони навколишнього середовища. Зокрема, йдеться про впровадження положення Кіотського протоколу та Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату, а також про активізацію участі України в робочій групі Дунай — Чорне море.

Особливого значення надається співробітництву у сфері науки, технологій та освіти. Передусім вважається за необхідне зміцнити людський, матеріальний та інституціональний потенціал України з метою поліпшення можливостей фізичних та юридичних осіб, задіяних у науково-технічній та інноваційних сферах. Передбачається обмін науковим персоналом у рамках спільних проектів та сприяння участі українських науковців у міжнародних конференціях та форумах.

Реформування освіти в Україні буде здійснюватися в напрямках наближення до європейських стандартів у рамках Болонського процесу. Будуть розширені молодіжні обміни та співробітництво у сфері неформальної освіти молоді, посиляться міжкультурний діалог через програму «Молодь» (YOUTH).

Розвиток приватного сектора є одним з ключових завдань програми. Реалізація цього завдання полягає в допомозі підприємствам у реструктуризації, забезпеченні довгострокового фінансування приватних підприємств, зокрема через підтримку банківського й фінансового сектора.

Література

1. Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения: Учеб. пособие. — М.: НВЦ Маркетинг, 2013. — 196 с.
2. Бочан І.О. Глобальна економіка . К.: , Знання, . 2013.
3. Борисенко В. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ ст. — К.,1996.
4. Волков Н. Структурные сдвиги в экономике США в 70-80-х годах. М.,1989
5. Дахно І.І. Міжнародна торгівля. К. : , центр учбової літератури . 2011
6. Економіка зарубіжних країн : Підручник / А.Філіпченко, В.І. Вергун та ін. — К.,1996
7. Киреев А.П. Международная экономика: Учеб. пособие для вузов: В 2 ч. — Ч. 1: Международная экономика: движение товаров и факторов производства. — М., 2009. — 416 с.
8. Кур'янович Ю. Протекціонізм чи свобода торгівлі // Діло. - 2014.- № 1.
9. Линдерт П. Экономика мирохозяйственных связей. — М.: Прогресс, 2008.
10. Єрьоменко В.Г. Історія економічної науки (короткий огляд нової ери). К.-2002, 553с.